

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Dianos Grigorovičiūtės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Vaikų seksualinė prievarta ir jos užkardymo problemos

Vadovas: asist. Arūnas Meška

Recenzentas: lekt. dr. Paulius Veršekys

Vilnius
2016

Turinys

IŽANGA.....	3
1. ATSAKOMYBĖS UŽ VAIKŲ SEKSUALINĘ PRIEVARTĄ REGLAMENTAVIMO RAIDA.....	6
2. VAIKŲ SEKSUALINĖS PRIEVARTOS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS ...	13
2.1. VAIKŲ SEKSUALINĖS PRIEVARTOS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE	17
3. VEIKSNIAI, LEMIANTYS SEKSUALINĖS VAIKŲ PRIEVARTOS ATSIRADIMĄ.....	30
4. UŽKARDYMO PROBLEMOS	41
IŠVADOS	56
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	57
SANTRAUKA	61
SUMMARY	62

IŽANGA

Pačia bendriausia prasme, nusikaltimai žmogaus seksualinei apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, yra nukreipti prieš žmogaus teisę apsispręsti, pasirinkti seksualinį partnerį, būdus, formą arba nuspręsti, kada jis yra pasirengęs pradėti seksualinį gyvenimą. Seksualinis žmogaus gyvenimas yra natūrali jo funkcija, kurią apsprendžia pati gamta. Tai fizinių, psichinių, psichologinių, somatinių ir socialinių procesų bei santykių, kurie yra biologiškai nulemti ir jais siekiama patenkinti seksualinį ir giminės pratęsimo instinktų visumą.¹

Seksualiniam žmogaus elgesiui didelę įtaką daro ne tik socialinė ar kultūrinė aplinka, bet ir visuomenėje susiformavusios seksualinės moralinės nuostatos, kurios koreguoja lyčių tarpusavio santykius. Taip pat nemažą įtaką seksualinei moralei daro ir religija. Ankstesniais laikais, kai kurios religijos kryptys tam tikras seksualines gyvenimo formas skatino, o kitas – smerkė. Pavyzdžiui, krikščioniškoji moralė apskritai visais laikais buvo antiseksualinė. Viskas, kas intymu, kūniška buvo nedorovinga. Todėl, lytinis auklėjimas, seksualinis švietimas buvo ignoruojami, tokiu būdu padarydami nemenką žalą žmonių intymiam gyvenimui.

Temos aktualumas. Nagrinėjama darbo tema nėra labai nauja, tačiau visuomenėje plintant vaikų seksualinės prievartos atvejams, kurie įgauna vis naujas formas, ši tema nepraranda aktualumo ir įgauna svarbą. Lyginant su Vakarų šalimis, seksualinės prievartos prieš vaikus tyrimų Lietuvoje nėra daug, o atlikti ne visada pasižymi išsamumu bei patikimumu.

Vertinant statistinius duomenis, dauguma vaikų patiria seksualinę prievartą jiems artimoje aplinkoje, tačiau oficiali statistika, dėl veikų latentškumo, neatspindi realios padėties. Šių veikų problematika yra aktuali ir itin subtili, nes prievartą patyrusios aukos yra mažamečiai ir nepilnamečiai asmenys, kuriems yra taikoma išskirtinė teisinė apsauga. Tačiau pagrindinė problema susidaro iš to, kad seksualinės prievartos aukos – vaikai – nežino, kur kreiptis įvykus seksualinės prievartos aktui, nesuvokia savo teisių bei dažniausiai būna įbaugintos prievartautojo. Atsižvelgiant į tai, išvelgiama tėvų, vaikų bei darželių ir mokyklų pedagogų švietimo stoka, kas sudaro pagrindą kilti vienai iš vaikų seksualinės prievartos prevencijos problemų.

Yra ir kitų priežasčių, dėl kurių nesikreipiama, patyrus seksualinę prievartą. Tai, pavyzdžiui, nepasitikėjimas suaugusiaisiais, kadangi vaikai prievartą dažniausiai patiria nuo gerokai vyresnių už juos asmenų, seksualinė prievarta yra patiriama nuo artimųjų,

¹ NOCIUS J. "Nusikaltimai žmogui", Vilnius, 1998 m., p. 88.

taip pat ir baimė išviešinti patirtą seksualinę prievartą, kaltės jausmas dėl įvykusio seksualinės prievartos akto ir kita.

Lietuvoje gyvena labai konservatyvi visuomenė, todėl apie vaikų seksualinę prievartą garsiai kalbėti pradėta palyginti neseniai. Nuo šios problemos iškėlimo į viešumą, žiniasklaidoje, spaudoje bei nusikaltimų suvestinėse pradėti vis dažniau minėti seksualinės prievartos prieš vaikus atvejai, iš kurių akivaizdu, jog seksualinė prievarta prieš vaikus yra plačiai plintantis reiškinys.

Šio mokslinio tyrimo kryptį iš esmės lėmė tai, kad ši problema labai dažnai eskaluojama žiniasklaidoje, tačiau šia tema yra itin mažas skaičius mokslinių publikacijų, vertinančių nusikaltimų vaikų seksualinės apsisprendimo laisvės bei neliečiamumo užkardymo problemoms atskleisti, baudžiamojo instituto požiūriu. Ši tema daugiausiai yra plėtojama tik edukologijos arba sociologijos mokslininkų atstovų, tačiau baudžiamosios teisės instituto mokslininkų pusės išsamių vertinimų nėra. Mūsų mokslininkai išsamiai yra išnaginę tik nusikaltimų asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui sudėtis, motyvus, padarinius bei bendrus statistinius duomenis.

Darbo tikslas, uždaviniai. Atsižvelgiant į nagrinėjamos problemos subtilumą, kadangi nukentėjusieji nuo veikų žmogaus seksualinei apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui yra vaikai bei vertinant temos svarbą, šio darbo pagrindinis tikslas yra išsiaiškinti kokie veiksniai lemia veikos atsiradimą, taip pat, nagrinėjamos temos ribose bus siekiama atskleisti galimas vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemas bei pateikti galimus sprendimo būdus, kurie galėtų būti efektyvūs užkirsti kilusias problemas.

Darbo objektas. Darbo objektą apibūdina vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemos, o būtent šių problemų atskleidimas galimi sprendimo būdai.

Tyrimo metodai. Šiame darbe yra taikomas *istorinis, lyginamasis – teisinis, loginis – analitinis, sisteminės analizės* ir kiti *metodai*. *Istorinis metodas* naudojamas, siekiant atskleisti seksualinės prievartos prieš mažamečius ir nepilnamečius atsiradimo teisiniame reglamentavime faktą, šio reglamentavimo raidą. *Lyginamuoju – teisiniu* metodu lyginamos ir vertinamos užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikoje seksualinės vaikų prievartos sampratos raida, *loginis – analitinis* aiškinimo metodas padės susieti veiksnių priežastingumą bei pasekmių nuo seksualinės prievartos išaiškinimo galimybes. *Sisteminė analize* bus išaiškinami Baudžiamojo kodekso nuostatos, susijusios su seksualine vaikų prievarta.

Temos originalumas. Nagrinėjamos darbo temos originalumas pasižymi tuo, kad ja yra stengiamasi išspręsti vieną svarbiausių šiuo metu esančių visuomeninių problemų – vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemą. Pažymėtina tai, kad tiek

žiniasklaidoje, tiek atliekamuose tyrimuose, daugiausiai dėmesio yra skiriama šios nusikalstamos veikos padariniams atskleisti. Be abejo, šiai jauriai visuomenei temai yra skiriamas išskirtinis dėmesys, tačiau jokių sprendimo būdų šioms problemoms nėra pateikiama ir ne itin stengiamasi ieškoti šių sprendimo būdų. Labai svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad šaltinių nagrinėjamos temos kontekste nėra labai daug ir kaip bus išsiaiškinta vėliau, pati tema nebuvo analizuota itin detalai, taigi, plačiam šios temos išaiškinimui nebuvo skirta pakankamai dėmesio. Todėl, šio darbo ribose bus stengiamasi aiškintis galimas problemas ir jų sprendimų būdus.

Šaltiniai, kuriais bus remiamasi šiame darbe, yra Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamieji įstatymai, Psichiatrijos klinikų psichologų straipsniai, tarptautinės konvencijos bei papildomi, specialieji teisės bei medicinos mokslininkų straipsniai bei doktrinos, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimai, kiek jie aktualūs nagrinėjamo darbo ribose.

1. ATSAKOMYBĖS UŽ VAIKŲ SEKSUALINĘ PRIEVARTĄ REGLAMENTAVIMO RAIDA

Siekiant atskleisti dabar nusistovėjusią baudžiamąją atsakomybę už vaikų seksualinę prievartą, aktualu apžvelgti bendrąją suaugusiųjų seksualinės prievartos baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimo raidą, kuri formavosi ilgą laiką. Atkreiptinas dėmesys, kad Baudžiamajame įstatyme įtvirtintos nusikalstamos veikos vaikų seksualinei prievartai, vertinant šių veikų sąsają su bendrąja seksualine prievarta, šių veikų pasireiškimo formos ir padarymo būdai negali būti vertinami atskirai nuo bendrosios seksualinės prievartos sampratos bei jos raidos.

Nagrinėjant baudžiamosios atsakomybės už vaikų seksualinę prievartą atsiradimą ir raidą istoriniu aspektu, pažymėtina, jog smurtinis-prievartinis elgesys su vaikais siekia senovės laikus. Pavyzdžiui, Antikos laikais požiūris į vaikus buvo absoliučiai utilitarus. Kadangi visuomenės interesai reikalavo, jog jos nariai būtų fiziškai sveiki ir stiprūs, kad galėtų tinkamai apginti visuomenę, tai vaikų marinimas badu, „brokuotų“ vaikų Spartoje, žynių patarimu, numetimas į prarają buvo įprastas reiškinys. Graikų įstatymas Likurga nustatė, kad numesti į prarają ligotus, silpnus ir bjaurius vaikus yra vardan visuomenės ir rasės išlikimo.

Kalbant apie seksualinę prievartą, žinoma, kad ji egzistavo visais žmonijos gyvavimo laikais, tačiau už ją ne visą laiką buvo vienodai baudžiama. Per daugelį amžių, kiekvienoje tautoje yra susiformavę savos tradicijos ir papročiai, todėl kas leistina ir dorovinga vienoje tautoje, galėjo būti laikytina paleistuvyste ir iškrypimu kitose.

Pirmiausia pasaulyje buvo pradėti reguliuoti suaugusiųjų (nesusituokusių) asmenų neprievartiniai seksualiniai santykiai, kurie buvo laikomi kaip šeimos vertybių negerbimas ir laikomi nuodėmingais. Romėnų teisė iš pradžių nežinojo kriminalinių bausmių tokioms veikoms ir palikdavo tai šeimos bei artimųjų nuožiūrai. Kadangi romėnų papročiai buvo labai griežti, tai valstybės įsikišimo šioje srityje nereikėjo.² Romėnų paprotinė teisė reguliavo seksualinius neprievartinius seksualinius santykius. Pirmasis žinomas įstatymas, skirtas seksualinei prievartai, kuris daugiausiai apėmė nusikaltimus dorovei, yra priimtas XVII a. prieš mūsų Erą, tačiau tikslų nusikalstamų veikų, kurias reguliavo šis įstatymas dabar nustatyti negalima.³

Babilono, Hamurabio ir Hebrajų teisės normos, nors ir reguliavo prievartinius teisės santykius, tačiau šiomis normomis buvo ginamos tik moters garbė, šeimos vertybės,

² STANKEVIČIUS V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. – Kaunas: Lietuvos universiteto Teisių fakultetas, 1925, p. 159.

³ *Ibid.*

o vaikas, kaip seksualinių santykių nukentėjusysis nebuvo ginamas to meto baudžiamojoje teisėje. Toks prievartinių seksualinių santykių reglamentavimas išliko praktiškai nepakitęs iki pat viduramžių pabaigos.⁴

Vertinant baudžiamosios atsakomybės už seksualinę prievartą raidą istoriniu aspektu, pastebėtina, kad ji formavosi įtakojama įvairių visuomeninių teisinių, ekonominių, politinių ir kitokių idėjų, kuriose atsispindėjo tuometinės visuomenės pasaulėžiūra. Pavyzdžiui, išžaginimas įvairiose santvarkose, pagal tuometinę baudžiamąją teisę buvo suprantamas nevienodai, o būtent, feodalizmo laikų baudžiamoji teisė nepripažino išžaginimu vadinamosios dvarininko „pirmosios nakties teisės“ savo baudžiauninkų atžvilgiu. O pagal anglų baudžiamąją teisę, karalienės išžaginimu buvo laikomi net ir su pastarosios sutikimu įvykę santykiai.⁵ Kai kurių užsienio valstybių baudžiamoji teisė, saugodama „santuokos šventumą“, nusikaltimu taip pat laikė lytinį santykiavimą su santuokoje esančiais vyrais ir moterimis.

Pažymėtina, kad iki XI amžiaus, Rusijoje, už lytinius nusikaltimus pagrinde reguliavo bažnyčios įstatymai. Tačiau, kunigaikščio Jaroslavo (1015-1054 m.) Statutas „Dėl bažnyčios teismų“, numatė atsakomybę ne tik bažnytinę, bet ir civilinę bei baudžiamąją. Vertinant bausmes, pažymėtina, kad už išžaginimą bausmės buvo gana įvairios ir labai priklausė nuo nukentėjusiosios socialinės padėties. Statutu buvo numatyta atsakomybė ir už išžaginimą grupės asmenų, dvipatybę, ištvirkavimą su vienuole, gyvuliais, už lytinius santykius su giminaičiais bei svainiais.⁶ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad to meto nuostatos vertintinos kaip pakankamai progresyvios būtent įtvirtintų bausmių atžvilgiu. Progresyvumas pasireiškė tuo, kad įvertintos įvairios prievartinės lytinio santykiavimo formos, kurios buvo baudžiamos baudžiamuoju įstatymu, tačiau tuo metu lytinių santykių su vaikais baudžiamumas dar numatytas nebuvo.

Petro I karo baudžiamajame Statute, vienoje iš specialiųjų dalių buvo kalbama apie „paleistuvystės nuodėmę, išžaginimą ir ištvirkimą“.⁷ Karo baudžiamasis Statutas taip pat numatė atsakomybę už lytinius santykius su gyvuliais, savanoriškus lytinius santykius tarp vyrų, kurių kvalifikuotą sudėtį sudarė lytinis santykiavimas pasinaudojant tarnybiniu priklausomumu, išžaginimą, svetimoteriavimą, dvipatybę, lytinius santykius su svainiu.⁸

Kriminalinių ir pataisos bausmių Teisyne (1845 m.)⁹ (sen. rus. Уложение о

⁴ ТЕМКИН J. Rape and legal process. Second ed. – Oxford: Oxford University press, 2000, p. 57.

⁵ Кенни, К. Основы уголовного права. М., 1949. с. 292.

⁶ Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 3. Москва, 2002, с. 250.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

⁹ Literatūroje yra ir kitokie šio teisės šaltinio pavadinimų, pavyzdžiui: „Baudžiamieji nuostatai“ (ABRAMAVIČIUS A., „Baudžiamoji teisė: bendroji dalis“ 3-iasis patais. ir papild. leid. Vilnius, 2003, p. 76–77), „Kriminalinių ir teisiamųjų bausmių statutas“ (ANDRIULIS V., „Lietuvos teisės istorija“, p. 277).

наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ), buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už savanorišką vyro lytinį santykiavimą su vyru, arba panaudojant prievartą, ar su mažamečiu arba su silpnapročiu.¹⁰ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Kriminalinių ir pataisos bausmių teisyne jau yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už vaikų seksualinę prievartą. Iš to galima daryti išvadą, kad vaikai pagaliau pradėti vertinti kaip seksualinės prievartos aukos tik XIX amžiuje.

Pabrėžtina, kad ši išvada nekonstatuoja, jog vaikų seksualinės prievartos problema kaip tokia neegzistavo per trumpai aptartus laikotarpius, kuriuose buvo siekiama apibūdinti bendrosios seksualinės prievartos sampratos raidą. Turima omenyje tai, kad visais laikais buvo įtvirtinta tam tikra hierarchinė sistema, kurioje vadovaujančius postus visada užimdavo vyrai, o moterys ir vaikai būdavo jiems pavaldūs ir jokių teisių neturėjo, todėl į jų teisių pažeidimus, o ypač vaikų, ypatingai reaguojama nebuvo. Svarbu paminėti tai, kad XVIII a. pab. – XIX a. pr., įvyko tam tikri pokyčiai luominėje visuomenėje, kurie turėjo įtakos moterų ir vaikų teisių atsiradimui. Atsirado naujas – darbininkų – luomas, kurį sudarė miestiečiai ir valstiečiai, pradėję dirbti fabrikuose ir gamyklose. Moterys ir vyrai dirbo vienodą valandų skaičių, be to, į darbą buvo įtraukti ir vaikai. Prasidėjus įvairioms revoliucijoms dėl teisių, palaiapsniui pradėta kreipti dėmesį į visuomenei jautresnes problemas, iš kurių viena yra vaikų seksualinė prievarta.

Atsižvelgiant į istorinius faktus, matyti, kad vaikų seksualinės prievartos reglamentavimo įtvirtinimo tema ilgą laiką buvo ignoruojama. Pažymėtina, kad tik 1903 m. Rusijoje Baudžiamasis statutus numatė specialų skyrių, kuris reglamentuoja baudžiamąją atsakomybę už lytinius nusikaltimus. Diferencijuotai atsižvelgęs į nukentėjusiojo asmens amžių, įstatymų leidėjas numatė atsakomybę už lytinės aistros tenkinimą su mažamečiu (iki 14 metų amžiaus), už lytinės aistros tenkinimą prieš nukentėjusiojo, sulaukusio 16 metų amžiaus, valią bei už lytinės aistros tenkinimą pasinaudojant asmens priklausomumu, panaudojant prievartą ar grasinimus aukos ar jo šeimos narių atžvilgiu, numatė atsakomybę už „išprievartavimą be kūniško santykiavimo“.¹¹

XIX a. pabaigoje, Didžiojoje Britanijoje buvo leidžiama santykiauti su vaikais nuo 12 metų, tačiau išaiškėjus daugybei atvejų apie vaikų įtraukimą į prostituciją, seksualinės neliečiamybės amžiaus riba buvo padidinta iki 16 metų.¹² Incestas kaip nusikalstama

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² FREEMAN M. The end of the century of the child, [interaktyvus] žiūrėta [2015 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą:

< <http://clp.oxfordjournals.org/content/53/1/505.full.pdf+html> >.

veika buvo pripažinta tik 1908 metais.¹³ Tačiau, nors ir buvo priimtos normos, saugančios vaikus nuo seksualinės prievartos, jų taikymas buvo labai retas. Vaikų seksualinė prievarta dar visur tebebuvo *tabu*. Iš to galima daryti išvadą, kad nuostatos, numatančios atsakomybę už vaikų seksualinę prievartą, buvo deklaratyvaus pobūdžio, kadangi pati visuomenė nebuvo pasirengusi žiūrėti į šią problemą rimtai. Į vaikų seksualinės prievartos problemą Didžiojoje Britanijoje pradėta gilintis tik 1980 metais.

Vertinant istorinius šaltinius, pažymėtina, kad vaikų seksualinės prievartos reglamentavimo raida vystėsi labai lėtai. Požiūris į seksualinės prievartos auką ir prievartinių santykių pavojingumą pasikeitė ir išsiplėtė tik XX a.. Nors seksualinė prievarta prieš vaikus buvo pripažįstama jau nuo XIX a., tačiau šią problemą rimtai pradėta vertinti tik bene prieš keliolika dešimtmečių. Tuo metu, seksualine prievarta buvo pripažinti ir santuokiniai seksualiniai santykiai, kai tai buvo daroma ne abiejų sutuoktinių sutikimu. Tuo pat metu pradėta kalbėti ir apie moterų naudojamą seksualinę prievartą vyrų atžvilgiu bei apie priklausomumo santykiais susijusio asmens seksualinį išnaudojimą. Didžiojoje Britanijoje buvo įtvirtinta atsakomybė už lytinį santykiavimą piktnaudžiaujant pasitikėjimo padėtimi. Už tokias veikas atsakė asmenys, kurie turėjo lytinių santykių su žmogumi, kuris juo dėl vienokių ar kitokių priežasčių pasitiki. Tokio nusikaltimo subjektais buvo pripažįstami psichiatrinių ligoninių, slaugos ar vaikų namų direktoriai ir panašiai.¹⁴

Šiuolaikinės vaikų seksualinės prievartos reglamentavimo įtvirtinimą stipriai paveikė tarptautinių organizacijų susirūpinimas vaikų teisėmis, taip pat jų apsaugos reglamentavimas. Atsižvelgiant į tai, kad vaikų teisinės apsaugos nuo seksualinės prievartos atsiradimas tiesiogiai priklauso nuo vaikų teisių tarptautinio įtvirtinimo, magistrinio darbo autorės aktualu trumpai aptarti šių teisių įtvirtinimo faktą.

Pirmosios apie vaikų teises pradėjo kalbėti moterys. Viena iš jų buvo mokytoja Eglantain Jebb (E. Džeb). Ši moteris XX a. pradžioje Didžiojoje Britanijoje įkūrė organizaciją „Gelbėkit vaikus“, kuri ėmė rūpintis vaiko teisėmis. E. Džeb pirmą kartą iškėlė vaiko teisių idėją. Ji teigė, kad „pasaulio vaikams labai reikia apsaugos, nes jie labiausiai kenčia nuo trumparegiškos politikos, mūsų politinių klaidų ir karų“. Kartu su kitais bendraminčiais, 1924 metais, E. Džeb suformulavo penkis svarbiausius teiginius, kurie tais pačiais metais buvo priimti tarptautinėje organizacijoje – Tautų Sąjungoje. Šie teiginiai laikomi pirmąja vaiko teisių deklaracija. *Taigi pasauliui pirmą kartą buvo*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Sexual Offences Act 2003 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2015 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>>.

pristatytos vaiko teisės.

Apie vaikų teisių reikalingumą buvo rašoma ir tarptautinių organizacijų, besirūpinančių vaikų gerove, įstatuose. Tačiau tik daugiau nei po dešimties metų, kai buvo paskelbta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, į kovą dėl vaiko teisių stojo pasaulio moterys, reikalaujamos, kad vaikai, kaip ir suaugusieji, turėtų savo teises. 1959 m. JTO Generalinė asamblėja, atsižvelgdama į tai, kad vaikas yra fiziškai ir protiškaai nesubrendęs, ir kad jam nuo gimimo reikalinga ypatinga priežiūra ir apsauga, paskelbė Vaiko teisių deklaraciją. Ją sudarė 10 teisių, ir ji nebuvo teisiškai privaloma pasirašiusiems šalims. Deklaracijos tikslas – užtikrinti vaikams laimingą vaikystę. Ši Deklaracija suteikė visiems vaikams vienodas teises, nepriklausomai nuo jų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, tautybės ar socialinės padėties.

Praėjus 30 metų po Vaiko teisių deklaracijos paskelbimo, 1959 m. lapkričio 20 d., JTO Generalinė asamblėja paskelbė Vaiko teisių konvenciją. Šiame dokumente vaiku laikomas asmuo iki aštuoniolikos metų. Joje nurodomi pagrindiniai vaikų gerovės kriterijai skirtingais jų raidos etapais. Per palyginus trumpą laiką Konvencija tapo plačiausiai ratifikuotu žmogaus teisių dokumentu. Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos tapo vertinimo kriterijumi, siekiant nustatyti, kaip elgiamasi su vaikais pasaulyje.

Ši Konvencija – pirmas teisėtas pasaulinės reikšmės vaikų teisių kodeksas, apimantis visus klausimus, liečiančius vaikų teises, kurie anksčiau būdavo išbarstyti įvairiose tarptautinėse sutartyse. Prie šios Konvencijos 1992 m. sausio 8 d. prisijungė ir Lietuva. 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Seimas ratifikavo Vaiko teisių konvenciją, o 1996 m. kovo 14 d. buvo priimtas LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kuriame, atsižvelgiant į specifinę vaiko padėtį šeimoje ir visuomenėje, nustatomos pagrindinės vaikų teisės, laisvės ir pareigos bei jų garantijos. Jame akcentuojama, kad yra svarbu užtikrinti vaikų egzistencijos, vystymosi, apsaugos ir dalyvavimo teisių apsaugą *ir šeimose, ir vaikų ugdymo institucijose*. Taigi, esminė Konvencijos reikšmė susideda iš to, kad priėmus Konvenciją, visos vaiko teisės buvo „sudėtos“ į vientisą teisės aktą, kuris pripažintas ir ratifikuotas daugelio valstybių.

Apibendrinant išdėstyta, pažymėtina, kad bendrosios seksualinės prievartos bei vaikų seksualinės prievartos reglamentavimo atsiradimas bei dabartinis reglamentavimas didžiaja dalimi priklausė nuo pačios visuomenės nuostatų bei požiūrio formavimosi, taip pat nuo ekonominių, socialinių ir politinių pažiūrų ir situacijos vertinimo. Taip pat pažymėtina, kad užsienio valstybių (pvz., Anglijos, Austrijos, Azerbaidžano, Danijos, Estijos, Rusijos, Ukrainos, JAV, Ispanijos, Vokietijos, Švedijos ir pan.) baudžiamųjų

įstatymų apžvalga rodo, jog reglamentuojant nusikalstamas veikas, kuriomis kėsinama į vaikų seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą, didelę įtaką daro ir tokie netipiniai veiksniai – konkrečioje visuomenėje susiklosčiusios tradicijos ir moralinės nuostatos, religija ir pan., nes šių nusikalstamų veikų sudėtys įvairiose valstybėse labai skirtingos.¹⁵ Antai Azerbaidžano BK nusikalstamų veikų, kuriomis kėsinama į vaikų seksualinę apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą, sistemą sudaro tik keturios nusikaltimų sudėtys – išžaginimas, seksualinis prievartavimas, lytinis santykiavimas su asmeniu, nesulaukusių 16 metų, ir tvirkinamieji veiksmai.¹⁶ Anglijos teisės sistemoje šių nusikalstamų veikų sistema, į kurią įeina išžaginimas, seksualinis prievartavimas, lytinis santykiavimas su asmeniu, nesulaukusių 13 metų, lytinis santykiavimas su asmeniu, nesulaukusių 16 metų, nenatūralūs lytiniai santykiai (t.y. lytiniai santykiai *per anum* tiek tarp vyrų, tiek su moterimi, lytiniai santykiai *per anum* ar *per vaginam* su gyvuliais), tvirkinamieji veiksmai ir kt., yra kur kas platesnė.¹⁷ Skiriasi ir atskiros nusikalstamų veikų, kuriomis kėsinama į vaikų seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą, rūšys, pavyzdžiui, Anglijoje išžagintu pripažįstami ir lytiniai santykiai apgaule (jei veika liečia veikos prigimtį ar asmens identitetą), o savarankišką nusikaltimo sudėtį sudaro neteisėti lytiniai santykiai su silpnapročiu ar psichiniu ligoniu.¹⁸ Ukrainoje savarankiška nusikaltimo sudėtis – savanoriški lytiniai santykiai su lytiškai nesubrendusiu asmeniu, Estijoje savarankiška nusikaltimo sudėtis – tai savanoriški lytiniai santykiai tarp artimųjų giminaičių, Švedijoje savarankiška nusikaltimo sudėtis – savanoriški lytiniai santykiai su savo vaiku, Ispanijoje savarankišką nusikaltimo sudėtį sudaro savanoriški seksualiniai veiksmai vyresnio kaip 12 metų, bet jaunesnio kaip 16 metų atžvilgiu naudojant apgaulę, ir pan..¹⁹

Atsižvelgiant į išdėstytą, pažymėtina, kad vaikų seksualinės prievartos reglamentavimas vystėsi kartu su bendrosios seksualinės prievartos samprata, tačiau teisinis šio reiškinio reglamentavimas buvo įtvirtintas bei pripažintas žymiai vėliau. Atsižvelgiant į įvairių šalių baudžiamųjų įstatymų reglamentavimą, pastebėtina, jog užsienio valstybėse iš esmės yra įtvirtinamos pagrindinės keturios vaikų seksualinės prievartos pasireiškimo formos – išžaginimas, seksualinė prievarta, lytinis santykiavimas su nepilnamečiu ir tvirkinamieji veiksmai. Lyginant su Lietuvos BK baudžiamosios atsakomybės už vaikų seksualinę prievartą teisiniu reglamentavimu, pažymėtina, kad

¹⁵ ABRAMAVIČIUS A., ŠVEDAS G. „Kai kurios baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimus vaikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui reglamentavimo problemos“, Teisė, 2008 m., p. 8-18.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*

Lietuvos įstatymų leidėjas yra labiau išplėtęs baudžiamosios atsakomybės ribas ir konkrečiau išaiškinęs nuostatas, susijusias su vaikų seksualine prievarta, tokiu būdu įgyvendindamas vaikų teisinę apsaugą. Atkreiptinas dėmesys, kad vaikų seksualinės prievartos pasireiškimo formos bei padarymo būdai išsamiau bus analizuojami tolesniuose šio darbo skyriuose, todėl šioje dalyje konkreti baudžiamosios atsakomybės analizė nepateikiama.

2. VAIKŲ SEKSUALINĖS PRIEVARTOS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Ankstesniame skyriuje aptarta vaikų seksualinės prievartos atsiradimas ir raida. Pažymėtina, kad nagrinėjamos temos ribose yra svarbu aptarti ir raidą ir Lietuvos teisinėje sistemoje. Kaip ir minėta ankstesniame skyriuje, vaikų seksualinės prievartos raida yra susijusi su bendrosios seksualinės prievartos raida, todėl šiame skyriuje, vertinant bendrosios seksualinės prievartos raidą, kartu įtraukiama ir vaikų seksualinės prievartos raida.

Lietuvos teisės pradžia yra laikomas Pamedės teisyne. 1340 m. Pamedės teisyne nusikaltimų asmeniui grupei priskiriami ir seksualiniai nusikaltimai.²⁰ Tačiau šiame teisyne galima rasti tik pasikėsینimo išžaginti normą.²¹ Joje nurodoma, jog moteris pasikėsینimą gali įrodyti krauju ir mėlynėmis. Kartu nurodoma, kad taip kaltinant vyrą, jis gali išsiteisinti prisiekdamas, jei drįsta. Nusikaltimo sudėtis nėra tinkamai atskleista ir pakankamai aiški, tačiau tai buvo pirmosios seksualinės prievartos užuomazgos Lietuvos teisinėje sistemoje, nors jos ir negalėjo užtikrinti tinkamos asmenų gynybos nuo seksualinės prievartos.

Seksualinės prievartos sampratai nedaug dėmesio buvo skiriama ir vėlesniuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės aktuose. Tiek XV a. Magdeburgo teisėje, tiek Lietuvos Statutuose seksualinės sampratos raida Lietuvoje vystėsi panašiai kaip ir anksčiau aptartame skyriuje apie seksualinės prievartos raidą užsienio teisės aktuose. Seksualinės prievartos nukentėjusiąją buvo laikoma tik moteris, o seksualine prievarta pripažįstami tik natūralūs lytiniai santykiai. Vaikas ilgą laiką nebuvo pripažįstamas seksualinės prievartos nukentėjusiuoju.²² Atsižvelgiant į išdėstytą, pažymėtina, kad baudžiamoji atsakomybė už vaikų seksualinę prievartą nebuvo numatyta įstatymuose iki Rusijos Baudžiamąjo Statuto priėmimo.

Rusijos Baudžiamasis Statutas, pakeitęs caro valdžios panaikintą Trečiąjį Lietuvos Statutą, buvo įteisintas 1903 m. Lyginant su prieš tai galiojusiais teisės aktais, nusikaltimų seksualinei žmogaus apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui reglamentavimo aspektu, tai buvo labai pažangus įstatymas. Šis Statutas labai svarbus tuo, kad jį galime laikyti seksualinės prievartos prieš vaikus pradžia Lietuvoje.²³ Statutas numatė baudžiamąją atsakomybę ne tik už išžaginimą, vyro seksualinį prievartavimą kito vyro

²⁰ ANDRIULIS V., MAKSIMAITIS M., PAKALNIŠKIS V. ir kt. Lietuvos teisės istorija, Vilnius: Justitia, 2002, p. 44.

²¹ PAKARKKLIS P., Senasis prūsų teisyne, Čikaga: Čikagos Lietuvių lieteratūros draugija, 1960, p. 10.

²² ANDRIULIS V., MAKSIMAITIS M., PAKALNIŠKIS V. ir kt. Lietuvos teisės istorija, Vilnius: Justitia, 2002, p. 232.

²³ KAVOLIS M., BIELECKINAS S. Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais. Kaunas, 1934 m., p. 444.

analiniu būdu, ir už lytinį santykiavimą su asmeniu, neturinčiu 14 metų amžiaus. Buvo numatyta atsakomybė už moters lytinį santykiavimą su berniukais iki 14 metų. Taigi, nusikaltimo subjektu galėjo būti ne tik vyras, bet ir moteris (bent jau mažametystės atveju). Statute taip pat numatytas seksualinis prievartavimas kitokio fizinio sąlyčio būdu.

Išžaginimo nusikaltimo sudėtyje reglamentuoti alternatyvūs objektyvieji požymiai: nukentėjusiosios nesutikimas ir fizinis smurtas. Išžaginimas pasireiškė lytiniu santykiavimu su 14 – 16 metų nepilnamete be jos sutikimo, arba, nors ir jai sutinkant, bet „panaudojant piktam“ jos nekaltybę.²⁴ Baudžiamasis statutas sąlygojo lytiškai nesubrendusio asmens seksualinį neliečiamumą. Baudžiamoji atsakomybė šiuo atveju nekildavo tik jeigu seksualiniai santykiai įvykdavo aukos iniciatyva, o partneris taip pat būdavo nepilnametis. Statute taip pat įtvirtintas ir bejėgiškos būklės požymis, kurio samprata sutampa ir su dabar galiojančio Baudžiamojo kodekso vartojama sąvoka.²⁵

Lytinis santykiavimas su mergaite arba vaiku iki 14 metų, buvo išskirtas kaip kvalifikuota veikos sudėtis. Atsakomybė kaltininkui tokiu atveju kildavo net ir nesuvokiant nukentėjusiojo amžiaus (skirtumas nuo dabar taikomos teismų praktikos).²⁶

Kaip jau buvo minėta anksčiau, Baudžiamasis statutas numatė atsakomybę už vyrų tarpusavio seksualinius santykius. Nusikaltimo kvalifikuojantys požymiai – vyro lytinės aistros tenkinimas su nepilnamečiu vaiku (14-16 m.), su vyru, esančiu bejėgiškoje būklėje. Kaip itin kvalifikuojantį požymį Statutas numatė vyro santykiavimą su vaiku, nesulaukusi 14 metų, taip pat su vyru, kuriuo rūpinasi, ar kuris yra jo valdžioje, taip pat su vyru, kurio atžvilgiu buvo panaudotas smurtas ar grasinimai, ar kuriam buvo atimta sąmonė.²⁷ Baudžiamoji atsakomybė buvo numatyta ir už gašliavimą su vaiku ar mergaite iki 14 metų amžiaus, su asmeniu nuo 14 iki 16 metų amžiaus be jo sutikimo, arba su sutikimu, bet „panaudojant piktam“ jo nekaltybę.²⁸

Vertinant pateiktas Baudžiamojo statuto seksualinės prievartos sampratas, galima teigti, kad Statutas buvo labai pažangus šių nusikalstamų veikų išaiškinimo prasme. Seksualinės prievartos sampratos išaiškinimas buvo labai modernus tam laikotarpiui, taip pat kai kurios sąvokos yra įtrauktos ir panaudotos šių laikų baudžiamajame kodekse.

Lietuvos okupacijos laikotarpiu, 1940 metais įsigaliojo RTFSR baudžiamasis kodeksas (toliau – RTFSR BK), kurio 153 straipsnyje buvo numatyta išžaginimo sudėtis. Šis straipsnis numatė, kad išžaginimu yra laikomas lytinis santykiavimas, pavartojant fizinį smurtą, grasinant, bauginant arba apgaulės būdu išnaudojant nukentėjusiojo asmens

²⁴ *Ibid*, p. 445.

²⁵ *Ibid*, p. 449.

²⁶ *Ibid*.

²⁷ *Ibid*, p. 444.

²⁸ *Ibid*.

bejėgišką padėtį.²⁹ Pažymėtina, kad minėto straipsnio kitos dalys numatė nusikaltimo kvalifikuojančiuosius požymius: jei išžaginimo pasekmė buvo nukentėjusio asmens nusižudymas arba buvo išžagintas lytiškai nesubrendęs asmuo, arba nors ir lytiškai subrendęs, tačiau buvo išžagintas keleto asmenų, buvo baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų. Lyginant RTFSR BK nuostatas su ankstesniais įstatymais, pažymėtina, kad šiame kodekse yra konkretizuojami, veiksmai, už kuriuos yra numatoma baudžiamoji atsakomybė, be to, kitose dalyse yra numatoma ir kvalifikuojanti sudėtis už lytinius santykius su lytiškai nesubrendusiu asmeniu.

Vertinant baudžiamųjų įstatymų panašumą su dabartiniu baudžiamuoju kodeksu, galima teigti, jog 1961 metų Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau LTSR BK) yra bene panašiausias iš minėto laikotarpio baudžiamųjų įstatymų. LTSR BK trečiajame skirsnyje, lytiniai nusikaltimai buvo suskirstyti į tris grupes:

1. Nusikaltimai moters lytinei laisvei;
2. Nusikaltimai nepilnamečių lytiniam neliečiamumui;
3. Kiti lytiniai nusikaltimai.³⁰

Nagrinėjamos temos ribose, aktualu trumpai aptarti nusikaltimus lytiniam nepilnamečių neliečiamumui. Pažymėtina, kad nusikaltimai nepilnamečių lytiniam neliečiamumui jau yra išskirti į atskirą skyrių, kas lemia didesnę šių nusikalstamų veikų reikšmę ir vertinamą pavojingumą. Be to, šios nusikalstamos veikos buvo vertinamos kaip nusikaltimų seksualinei apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui, kvalifikuojantis požymis, už kuriuos yra taikoma griežtesnė baudžiamoji atsakomybė, todėl atsižvelgiant į tai, pastebėtina, kad dabar galiojančio BK straipsniai taip pat numato kvalifikuojančius nusikaltimų vaikų seksualinei apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui, tačiau skirtumas nuo tuometinio LTSR BK yra tas, kad dabar galiojančiame BK, nusikaltimai seksualinei žmogaus apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui yra numatyti viename atskirame XXI skyriuje.

Pažymėtina, kad Senajame Baudžiamajame įstatyme išžaginimo nukentėjusiąja galėjo būti tik moteris ar mergaitė, o atsakomybės subjektu tik vyras. Kodekse numatytas lytinis santykiavimas su lytiškai nesubrendusiu asmeniu. 18 metų asmenys buvo laikomi lytiškai subrendusiais, o nesulaukę 14 metų – nesubrendusiais. Asmenų nuo 14 iki 18 metų lytinis subrendimas ar nesubrendimas buvo nustatomas remiantis teismo medicinos

²⁹ RTFSR baudžiamasis kodeksas, su pakeitimais, 1941 m.

³⁰ Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis. Vilnius, Mintis, 1974, p. 123.

ekspertizės išvada.³¹ Tvirkinamųjų veiksmų atlikimas su asmeniu iki 16 metų taip pat užtraukė baudžiamąją atsakomybę. Tačiau į tvirkinamųjų veiksmų sampratą įėjo ir tokie veiksmai, kurie dabar traktuojami kaip, pavyzdžiui, lytinės aistros tenkinimas kitokio fizinio sąlyčio būdu. Todėl 2000 metais priėmus naująją Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą „tvirkinamaisiais veiksmais“ buvo pripažinti mažiau pavojingi veiksmai, nuo kurių saugomi tik mažamečiai asmenys.

Vertinant pateiktą seksualinės prievartos prieš vaikus raidą, akivaizdu, kad Lietuvoje šios sampratos raida vystėsi pakankamai ilgą laikotarpį. Vaikas kaip nukentėjęsysis į baudžiamąjį įstatymą buvo įtrauktas tik 1903 m., priėmus Rusijos Baudžiamąjį Statutą. Ypatingai vertintina ir tai, kad įstatymas laikui bėgant darėsi vis pažangesnis, kadangi seksualinė prievarta, kuri buvo panaudojama prieš vaikus, buvo kvalifikuojama kaip nusikaltimą kvalifikuojantis požymis ir už tai numatyta griežtesnė baudžiamoji atsakomybė.

Atkreiptinas dėmesys, į tai, kad LR BK, kuris įsiteisėjo 2003 metais, baudžiamoji atsakomybė buvo numatyta už nepilnamečio išžaginimą (BK 149 str. 3 d.), mažamečio išžaginimą (BK 149 str. 4 d.), seksualinį nepilnamečio prievartavimą (BK 150 str. 3 d.), seksualinį mažamečio prievartavimą (BK 150 str. 4 d.), mažamečio asmens tvirkinimo veiksmus (BK 153 str.). Nusikaltimai vaikų seksualinei apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui išsamiai reglamentuoti baudžiamajame įstatyme, taip pat pažymėtina, kad baudžiamoji atsakomybė už šias nusikalstamas veikas nuo 2003 metais įsiteisėjusio įstatymo nepakito, nors nuo baudžiamojo įstatymo priėmimo iki šiol, buvo teikiama pakankamai daug pasiūlymų, susijusių su baudžiamosios atsakomybės griežtinimu (darbe bus aptarta vėliau).

Taigi, apibendrinant Lietuvos teisės raidą vaikų seksualinės prievartos atžvilgiu, kurią įtakojo daugelis visuomeninių, ekonominių ir ypatingai politinių veiksnių, pažymėtina, kad nuo 2000 metų, įstatymų leidėjas išplėtė seksualinės prievartos sampratą, pakeitė seksualinių nusikaltimų dispozicijas, įtvirtino naujas nusikalstamas veikas, išplėtė subjektų atsakomybės ratą, įtraukdamas ir juridinį asmenį. Atsižvelgiant į tai, matyti baudžiamojo įstatymo tobulėjimas per skirtingus laikotarpius, kuris šiai dienai yra tinkamas siekiant užtikrinti vaikų apsaugą nuo seksualinės prievartos, baudžiamuoju įstatymu.

³¹ BIELIŪNAS E., ČEPAS A., IGNOTAS M. ir kt. Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras, Vilnius, 1989 m., p. 215.

2.1. VAIKŲ SEKSUALINĖS PRIEVARTOS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE

Smurto ir prievartos terminai dažnai vartojami įvairių teisės šakų (baudžiamosios, administracinės, civilinės ir kt.) kodeksuose, kituose įstatymuose ir teisės aktuose, taip pat tarptautiniuose vaiko teisių apsaugą bei atsakomybę už šių pažeidimus reglamentuojančiuose dokumentuose. Vis dėlto bendro sąvokų „smurtas“ ir „prievarta“ apibūdinimo, jų turinio esminių požymių tarpusavio santykio ir išsamaus skirtumų išaiškinimo teisės aktuose pasigendama.³² Nacionaliniuose Lietuvos Respublikos teisės aktuose, kurių normos yra iš esmės suderintos su tarptautiniais teisės aktais, pagrinde apsiribojama tik atskirų nusikaltimų seksualinei žmogaus laisvei formų (psichinė, fizinė, seksualinė) ir būdų (smūgio sudavimas, kankinimas, grasinimas, žiaurus elgesys, gniuždymas, terorizavimas ir kt.) nurodymu.

Šio magistrinio temos ribose yra svarbu aptarti vaikų seksualinės prievartos ypatumus, todėl siekiant tinkamai atskleisti seksualinės prievartos panaudojimą prieš vaikus, visų pirma, yra svarbu apibrėžti seksualinę prievartą patyrusio vaiko sampratą. Teisinėje literatūroje yra išskiriami trys pagrindiniai šios sampratos probleminiai aspektai:

- 1) Bendra vaiko samprata;
- 2) Vaiko, kaip smurto (prievartos) aukos samprata;
- 3) Vaiko, kaip nukentėjusiojo, jo teisinio statuso samprata.³³

Šie aspektai aptartini plačiau.

Kalbant apie bendrąją vaiko sampratą, pažymėtina, kad ji yra pateikiama 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje. Ši vaiko samprata iš esmės yra siejama su jo amžiumi, kadangi pagal Konvencijos 1 straipsnį, vaiku laikomas asmuo (žmogus), neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau. Paminėta Konvencijos nuostata yra labai lanksti, kadangi ji sudaro valstybėms – Konvencijos dalyvėms – atsižvelgti į nacionalinius, socialinius, ekonominius, kultūrinius bei teisinės sistemos ypatumus taikant šią nuostatą. Išskirtinas dar vienas paminėtos Konvencijos nuostatos ypatumas: numatytas vaikui amžius iš esmės yra siejamas būtent su asmens teisiniu statusu – jo teisių ir pareigų ypatybėmis, kurias lemia nepilnametystė, tai yra asmens fizinės, protinės, dvasinės, moralinės ir socialinės brandos ypatumai. 1989 m. Vaiko teisių konvencijos preambulėje yra pabrėžiama, jog „vaikui, atsižvelgiant į jo

³² DAPŠYS A., SAKALAUŠKAS G. „Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai“, Teisės institutas, 2005 m., p. 14-15.

³³ DAPŠYS A., SAKALAUŠKAS G. „Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai“, Teisės institutas, 2005 m., p. 14-15.

fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek po jo“. Taigi, galima daryti išvadą, kad Konvencija ganėtinai aiškiai apibrėžia vaiko amžiaus aukštutinę ribą, tai yra 18 metų, tačiau tik iš dalies pasisako dėl žemutinės vaiko amžiaus ribos – iki gimimo, nors vaiko pradžios momento nekonkretizuoja.

Vertinant vaiko sampratą Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose, pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija tiesiogiai vaiko amžiaus ribos nereglamentuoja, tačiau pats terminas „vaikas“ yra (įvairiais aspektais), minimas keliuose straipsniuose, reglamentuojančiuose minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę (26 str. 5 dalis), šeimą (38 str. 2,7 ir 8 dalys) ir valstybės paramą šeimoms (39 str. 1 ir 3 dalys). Taip pat, Konstitucijos 38 straipsnio 7 dalyje, nustatant tėvų pareigą išlaikyti savo vaikus, yra pavartotos sąvokos kaip „iki pilnametystės“, o 39 straipsnio 3 dalyje, kad „nepilnamečius vaikus“ gina įstatymas, nors šių sąvokų turinio ir amžiaus ribų interpretacija yra palikta kitų teisės aktų dispozicijai. Kituose Konstitucijos straipsniuose taip pat paminėtinės nuostatos, kurios siejamos su vaiko amžiaus riba (pvz., 41 str. 1 d., 34 str. 1 d.), tačiau pažymėtina, kad tos ribos yra sietinos ne tiek su vaiko bendra pilnametystės ar nepilnametystės samprata, bet su atskirais šio amžiaus asmens teisinio statuso ypatumais.

Bendroji vaiko samprata amžiaus požiūriu yra apibrėžiama Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Šio įstatymo priėmimą sąlygojo siekis užtikrinti bendrąsias teises prielaidas bei pagrindus Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimui vaiko teisių apsaugos srityje, atsižvelgiant į nacionalinės teisės tradicijas, kuriamą sistemą ir kita.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse konkreti ir viena samprata nėra pateikiama, šios sąvokos turinio ir amžiaus ribų išaiškinimui yra paliekama kitų teisės aktų dispozicijai. Tačiau pastebėtina, kad nepilnamečio vaiko samprata baudžiamajame įstatyme yra naudojama dviem pagrindiniais aspektais, t.y. nepilnametis kaip baudžiamosios atsakomybės subjektas ir vaikas (nepilnametis) – kaip galimas nusikalstamos veikos (nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo) objektas (nukentėjusysis).³⁴

Nepilnamečio kaip baudžiamosios atsakomybės (taip pat nusikalstamos veikos) subjekto sąvoka BK traktuojama siauriau nei bendra vaiko samprata.³⁵ Vertinant anksčiau paminėtą bendrąją vaiko sampratą, kurioje nustatyta, jog vaiku yra laikomas asmuo, nesulaukęs aštuoniolikos metų amžiaus, nebent jo pilnametystė yra pripažinta anksčiau

³⁴ *Ibid*, p. 25.

³⁵ *Ibid*.

(emancipacija). Tai reiškia, kad vaiku yra laikomas bet koks asmuo, kurio amžius yra nuo 0 iki 18 metų – samprata išskiria būtent vaiko amžių kaip skiriamąjį požymį. Pažymėtina, kad baudžiamosios atsakomybės subjekto amžiaus ribos, nuo kada asmeniui kyla baudžiamoji atsakomybė už padarytas nusikalstamas veikas, yra nustatytos BK 13 straipsnyje. Minėto straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad pagal BK už padarytus nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus atsako asmuo, sulaukęs 16 metų amžiaus, o to paties straipsnio 2 dalyje, BK numato baudžiamąją atsakomybę asmeniui, sulaukusiam 14 metų amžiaus už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus. Atsižvelgiant į nustatytas amžiaus ribas, nustatančias baudžiamąją atsakomybę, pažymėtina, kad tarp teoretikų yra keliama daug diskusijų, kokia yra nustatytų amžiaus ribų įtaka nepilnamečių pažeidėjų teisiniui poveikiui. Rengiant Baudžiamojo kodekso projektą, buvo siūloma nustatyti kitokias amžiaus ribas: visišką baudžiamąją atsakomybę (baudžiamosios atsakomybės amžių) 18 metų, išimtiniais atvejais – 16 metų, o už pavojingiausių veikų padarymą – 14 metų.³⁶ Projekto rengėjai poziciją grindė tuo, „kad perėjimas iš vaikystės ir tapimas suaugusiu jauniems žmonėms yra toks gyvenimo tarpsnis, kuriam būdinga vidinė ir išorinė įtampa, dažnai lemianti delinkventinį jų elgesį“.³⁷ Taigi, atsižvelgiant į išdėstytą, darytina išvada, kad amžiaus ribos yra nustatomos siekiant apsaugoti nepilnamečių nuo baudžiamosios atsakomybės, taikant auklėjamojo poveikio priemones.

Vaikas, kaip specialios (padidintos) teisinės apsaugos nuo galimo nusikalstamo pasikėsینimo objektas (vertybė), atskiruose Baudžiamojo kodekso skyriuose ir straipsniuose įvardijamas įvairiais terminais.³⁸ Bendrasis terminas „vaikas“ naudojamas Baudžiamojo kodekso XXIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“ (156-164 straipsniai) bei atskiruose BK skyriuose nusikalstamas veikas kvalifikuojančiam požymiui įvardyti, pavyzdžiui 129 str. 2 d. 3 p. (savo vaiko nužudymas), 135 str. 2 d. 3 p. (sunkus sveikatos savo vaikui sutrikdymas), 309 str. 2 d. (disponavimas pornografinio turinio dalykais, susijusiais su vaiku). Pažymėtina, kad kai kuriuose BK straipsniuose nusikalstamos veikos kvalifikuojančiam požymiui įvardyti naudojamas ne bendrasis terminas „vaikas“, o „nepilnametis“, kadangi šio amžiaus ribas galima numatyti tik pagal konkretaus BK straipsnio kontekstą (pavyzdžiui, vienais atvejais, terminas „nepilnametis“ naudojamas kaip „vaiko“ sinonimas, t.y. BK 261 str. – narkotinių ir psichotropinių medžiagų platinimas nepilnamečiams, BK 264 str. 2 d. nepilnamečio lenkimas vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas, BK 307 str. 3 d.

³⁶ PAKŠTAITIS Laurynas „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos“, *Jurisprudencija*, 2007 m. 8(98); p. 13-19.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*, p. 26.

pelnymasis iš nepilnamečio prostitucijos, BK 308 str. 2 d. nepilnamečio įtraukimas į prostituciją. Kituose BK straipsniuose, „nepilnamečio“ sąvoka yra suprantama suvokiama siauriau nei „vaikas“ konkrečiai amžiaus požiūriu, kadangi amžiaus cenzas yra numatomas tik 14-17 metų tarpsnyje. Tam tikruose straipsniuose baudžiamoji atsakomybė yra numatyta prieš nepilnametį anksčiau paminėtame amžiaus tarpsnyje, o taip pat, tame pačiame straipsnyje gali būti numatyta baudžiamoji atsakomybė už tą pačią nusikalstamą veiką prieš mažametį. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal baudžiamosios teisės tradiciją, mažamečiu yra laikomas nepilnametis vaikas iki 14 metų amžiaus ir jam yra taikoma išskirtinė teisinė apsauga nuo nusikalstamo kėsینimosi. Minėtų mažamečio ir nepilnamečių sąvokų vartojimo pavyzdys yra BK 149 straipsnio 3 dalis – nepilnamečio išžaginimas, to paties straipsnio 4 dalis numato baudžiamąją atsakomybę už mažamečio išžaginimą. Taip pat BK 150 str. 3 dalis numato baudžiamąją atsakomybę už nepilnamečio seksualinę prievartą, o to paties straipsnio 4 dalis numato baudžiamąją atsakomybę už mažamečio seksualinę prievartą. Pažymėtina, kad „mažamečio“ sąvoka yra vartojama ir kituose BK straipsniuose. Nusikalstama veika, padaryta mažamečiui yra laikoma baudžiamąją atsakomybę sunkinančia aplinkybe (pvz., BK 60 str. 1 d. 5 p.) bei kai kurių nusikalstamų veikų kvalifikuojantis požymis (pvz., BK 129 str. 2 d. 1 p., 135 str. 2 d. 1 p., 138 str. 2 d. 1 p., 140 str. 2 d.) arba būtinas nusikalstamos veikos požymis (pvz., 153 str., 156 str., 157 str., 158 str.). Tačiau pabrėžtina, kad individualizuojant bausmę, paminėtuose straipsniuose, mažametystė nebėra laikoma atsakomybę kvalifikuojančiu požymiu, kadangi į šį požymį jau įstatymų leidėjas atsižvelgė konstruodamas straipsnių dispozicijas.

Apibendrinant vaiko sampratos ypatumus galima teigti, kad vienintelės vaiko sąvokos baudžiamajame įstatyme nėra. Iš pateikto išaiškinimo matyti, kad skirtingoms iš esmės tą pačią reikšmę turinčioms sąvokoms yra naudojami skirtingi terminai. Atsižvelgiant į tai, tikslus „vaiko“ sąvokos nepateikimas kelia tam tikrų sunkumų siekiant teisingai suvokti tam tikras normas. Tačiau pažymėtina, kad Lietuvos teisės aktuose yra pateikiama bendroji vaiko samprata, kuri nustato, kad vaikas yra asmuo, kuris yra iki 18 metų amžiaus, tačiau, nepaisant vien skaitinio amžiaus privalo būti vertintinas ir teisinis asmens statusas (teisės ir pareigos). Baudžiamojoje teisėje vaiko samprata yra išskiriama į mažamečio ir nepilnamečio sąvokas, siekiant aiškumo bei konkretumo Baudžiamojo kodekso dispozicijose. Užsienio valstybėse, vaiko sampratos pateikimo klausimas taip pat sprendžiamas įvairiai. Pavyzdžiui, JAV Viskonsino valstijos baudžiamasis kodeksas nusikaltimų vaikui skyriuje pateikia vaiko definiciją: § 948.01(1) „vaikas“ yra asmuo, kuriam nėra suėję 18 metų. Vokietijos baudžiamasis kodeksas bendrosios vaiko sąvokos

nepateikia, tačiau vaiko samprata kai kuriose normose yra nurodoma tiesiogiai, pavyzdžiui, § 171 tas, kas šiurkščiai pažeidė savo pareigą globoti (rūpintis) ar auklėti asmenį iki 16 metų (...). Prancūzijos baudžiamojo kodekso 227-15 str. numato atsakomybę už maisto ir globos (rūpybos) neteikimą, kuris kelia grėsmę nepilnamečio iki penkiolikos metų sveikatai (...). Atsižvelgiant į išdėstyta, pažymėtina, kad tinkamas sąvokų išaiškinimas sudaro galimybę konkretizuoti nusikalstamų veikų požymius arba šių nusikalstamų veikų turinio ribas bei sudaryti sąlygas tikslesniam ir kokybiškesniam baudžiamojo įstatymo taikymui.

Kalbant apie vaiko kaip smurto (prievartos) aukos sampratą, pažymėtina, kad nusikaltimo aukos sąvoka plačiai vartojama viktimologijos krypties kriminologiniuose tyrimuose, dažnai ir smurto prevencijos praktikoje, tačiau tikslaus šios sąvokos teisinio apibrėžimo pasigendama.³⁹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje vaiko kaip smurto (prievartos) aukos yra netiesiogiai apibūdinama taip: „Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad padėtų fiziškai ir psichologiškai atsistatyti ir socialiai integruotis vaikui, tapusiam bet kokio pobūdžio nesirūpinimo, išnaudojimo, piktnaudžiavimo; kankinimo ar kitokio žiauraus, nežmoniško arba orumą žeminančio elgesio ar bausmės; ginkluotų konfliktų auka“ (Konvencijos 39 straipsnis). Iš paminėto Konvencijos straipsnio, galima daryti išvadą, kad vaiko kaip smurto (prievartos) aukos samprata yra apibūdinama pakankamai plačiai, kadangi straipsnyje yra nurodomos įvairūs galimi prievartos panaudojimo būdai vaikų atžvilgiu, taip pat įvardijamas ir piktnaudžiavimas vaikų teisėmis, vaikų išnaudojimas bei nesirūpinimas vaiku. Vertinant išdėstyta, pažymėtina, kad **vaikas kaip seksualinės prievartos auka turi būti vertinamas kaip faktinę prievartą patyręs vaikas, kuriam buvo padaryta fizinė, psichologinė, moralinė, dvasinė, socialinė ar kitokia žala asmenybės raidai.**

Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (BK, BPK, CK, CPK, ATPK) vaiko kaip smurto (prievartos) aukos sąvoka neapibrėžta. Ši sąvoka pakeičiama žymiai siauresnėmis ir iš esmės tik teisingumo vykdymo poreikiams pritaikytomis sąvokomis „nukentėjusysis“ (BK, BPK) arba „nukentėjusioji šalis“ (CK, CPK), atitinkamai apibrėžiant ir jų teisinio statuso (teisių ir pareigų) turinį.⁴⁰ Kaip jau minėta, manytina, jog vaiko kaip smurto (prievartos) aukos samprata baudžiamojo įstatymo prasme yra per plati ir tai pasireiškia keliais aspektais:

- 1) Ši sąvoka yra siejama su nukentėjusiuoju tik nuo tokių smurto ir prievartos formų, kurios gali būti kvalifikuojamos kaip nusikalstama veika (nusikaltimas

³⁹ *Ibid*, p. 28.

⁴⁰ *Ibid*, p. 29.

arba baudžiamasis nusižengimas);

- 2) Už nukentėjusiojo teisinės sąvokos ribų dažniausiai lieka vaikai, kurie faktiškai patiria įvairiausio pobūdžio smurtą ir prievartą, bet dėl itin didelio šių reiškinių latentiškumo (ypač šeimoje), nėra išaiškinami ir nepatenka į teisės saugos bei justicijos institucijų gynybos sistemą, kol jie patys nepradedą smurtauti;
- 3) Įstatymu (BPK, CPK) apibrėžtas vaiko, kaip nukentėjusiojo nuo smurto bei prievartos, teisinis, procesinis statusas turi užtikrinti jo (kaip proceso dalyvio) teises tiriant ir nagrinėjant konkrečią bylą, tačiau šis procesinis statusas nėra tiesiogiai orientuotas į socialinę, psichologinę, medicininę ir kitokią reabilitacinę pagalbą vaikui.⁴¹

Pažymėtina, kad visais atvejais, vaiko kaip smurto (prievartos) aukos teisinis statusas neturėtų būti susiaurintas iki „nukentėjusiojo“ teisių ir pareigų. Įvertinant tiesioginius fizinius ir psichologinius padarinius vaiko sveikatai, vaikas pačiame baudžiamajame procese privalo būti vertintinas kaip asmuo, kuriam buvo padaryta fizinės, psichologinės, moralinės, dvasinės, socialinės, turtinės ar kitokios žalos jo asmenybės raidai.

Apibendrinimui, svarbu įvertinti ir nukentėjusiojo vaiko teisę procesinę sampratą, kuri yra ne mažiau svarbi baudžiamajame procese. Pažymėtina, kad tokiam statusui įgyti yra keliamos tam tikros sąlygos:

- 1) Asmeniui (vaikui) smurtine veika turi būti padaryta turtinė ir (arba) neturtinė (fizinė, moralinė) žala;
- 2) Reikia, kad veika (smurto, prievartos veiksmai), kuria padaryta žala, būtų uždrausta įstatymu ir galėtų būti kvalifikuojama kaip teisės pažeidimas (nusikaltimas, administracinis, civilinis deliktas);
- 3) Būtinai teismo (teisėjo) ar kito kompetetingo valstybės pareigūno sprendimas (nutartis, nutarimas) pripažinti asmenį (vaiką) nukentėjusiuoju konkrečioje byloje.⁴²

Atsižvelgiant į visas sąlygas, darytina išvada, kad nukentėjusiuoju konkrečioje byloje gali būti pripažįstamas asmuo (vaikas) esant ne tik faktiniams, bet ir teisiniams pagrindams.

Vertinant nusikaltimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad prieš priimant naująjį Baudžiamąjį

⁴¹ *Ibid*, p. 29.

⁴² *Ibid*, p. 30.

kodeksą (2003 m.), šiame skyriuje buvo daromi tam tikri pakitimai. Viena iš iškilusių diskusijų, buvo seksualinio neliečiamumo amžiaus problema. Pagrindinis šios problemos klausimas – su kokio amžiaus asmeniu lytinis santykiavimas net ir esant jo sutikimui nėra baudžiamas (santykiavimas yra galimas). Paprastai lytinis santykiavimas su asmeniu, nesulaukusi 14 metų amžiaus, net ir su jo sutikimu, paprastai yra laikomas išžaginiu arba seksualine prievarta, pasinaudojus asmens bejėgiška būkle. Jungtinėse valstijose (JAV) ir Didžiojoje Britanijoje yra išskirtas statutinis išžaginimas. Šiose šalyse, vertinant anksčiau išvardintas amžiaus ribas, lytinis santykiavimas **visais atvejais** yra laikomas nusikaltimu. Vertinant kitų užsienio valstybių seksualinio apsisprendimo ir (ar) neliečiamumo objektą, pažymėtina, kad pavyzdžiui, Latvijos, Estijos, Rusijos Federacijos, Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos, Vokietijos, Prancūzijos, Danijos baudžiamųjų įstatymų analizė rodo, kad objektas iš esmės yra analogiškas Lietuvos baudžiamojo įstatymo nuostatoms. Tačiau pabrėžtina, kad seksualinio neliečiamumo amžius reglamentuojamas skirtingai. Pavyzdžiui, Vokietijos, Estijos ir Baltarusijos baudžiamuosiuose kodeksuose, kaip ir Lietuvos, seksualinio neliečiamumo riba yra nustatyta iki 14 metų, Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse – iki 16 metų amžiaus, Danijos baudžiamasis kodeksas vienoje iš nusikaltimo sudėčių, seksualinio neliečiamumo amžių yra sumažinęs iki 12 metų.

Didžiausia problema – kaip vertinti lytinį santykiavimą su asmeniu, kuris yra vyresnis nei 14 metų, bet dar nesulaukęs 18 metų amžiaus. Vertinant šią problemą, buvo nuspręsta priimti naują Baudžiamojo kodekso straipsnį – lytinės aistros tenkinimas, pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą (LR BK 151¹ str.). Pažymėtina, kad 1961 m. galiojusiame Baudžiamajame kodekse buvo numatyta atsakomybė už lytinį santykiavimą su lytiškai nesubrendusiu asmeniu. Tačiau šis straipsnis buvo panaikintas.

Vertinant nusikaltimus seksualinei žmogaus apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, ypatingai yra aktualus bendras sisteminis nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui išaiškinimas, kadangi šios nusikalstamos veikos savo pobūdžiu yra tiesiogiai susijusios su vaiko seksualine prievarta, be to, jos yra panašios, esminis skirtumas tarp šių nusikalstamų veikų yra tik jų padarymo forma.

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą yra išskiriamos kelios nusikaltimų rūšys seksualinei žmogaus apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui:

- 1) Išžaginimas (LR BK 149 str.);
- 2) Seksualinis prievartavimas (LR BK 150 str.);

- 3) Privertimas lytiškai santykiauti (LR BK 151 str.);
- 4) Lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą (LR BK 151¹ str.);
- 5) Seksualinis priekabiavimas (LR BK 152 str.);
- 6) Jaunesnio negu šešiolikos metų asmens viliojimas (LR BK 152¹ str.);
- 7) Jaunesnio negu šešiolikos metų asmens tvirkinimas (LR BK 153 str.).

Nagrinėjamos temos ribose yra aktuali sisteminė minėtų straipsnių analizė. Šiuo atveju bus pateikti bendrieji nusikalstamų veikų požymiai, aktualūs tam tikri specifiniai požymiai, kurie turi reikšmės nagrinėjamai temai.

Pagrindiniu tiesioginiu šių nusikalstamų veikų objektu yra žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvė, o tam tikrais atvejais ir mažamečio asmens seksualinis neliečiamumas.

Skirtingai nuo išžaginimo, seksualinio prievartavimo atveju, nukentėjusiuoju gali būti ir skirtingų ir tos pačios lyties asmenys (išžaginimo atveju, gali būti tik skirtingų lyčių asmenys). Nukentėjusiojo atžvilgiu taip pat galioja tam tikra *specifika*. Mažamečio asmens privertimas lytiškai santykiauti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą pagal bendrą taisyklę kvalifikuotinas arba kaip išžaginimas, arba kaip seksualinis prievartavimas, pasinaudojant bejėgiška būkle.

Objektyvioji pusė: kaip jau minėta anksčiau, esminis seksualinės prievartos skirtumas nuo išžaginimo (LR BK 149 str.) yra skirtinga lytinės aistros tenkinimo forma.

Bendriausia prasme, seksualinis prievartavimas – tai lytinės aistros tenkinimas oraliniu, analiniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu, panaudojant fizinį smurtą, grasinant tuoj pat jį panaudoti ar kitaip atimant nukentėjusiojo galimybę priešintis arba pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle.

Oralinis lytinės aistros tenkinimas yra tada, kai vyro varpa yra dirginama moters arba vyro burnoje.⁴³

Analinis lytinės aistros tenkinimas yra tada, kai vyro varpa yra dirginama moters arba vyro išeinamojoje angoje.⁴⁴

Lytinės aistros tenkinimas kitokio fizinio sąlyčio būdu, kelia daugiausiai diskusijų. Teismų praktikoje tokiais atvejais pripažįstami:

- 1) Kai yra dirginami ar masturbuojami vyro arba moters lytiniai organai;
- 2) Kai pirštai ar kiti daiktai kišami į nukentėjusiojo asmens lytinius organus ar išeinamąją angą;

⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (99-212 straipsniai). Vilnius, 2009 m. p. 185.

⁴⁴ *Ibid.*

3) Kai lytiniu organu yra liečiamas kito žmogaus kūnas.

Nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui kvalifikuojančiose sudėtyse yra numatoma atsakomybė už lytinės aistros tenkinimą su nepilnamečiu arba mažamečiu asmeniu. Lytinės aistros tenkinimas su nepilnamečiu asmeniu laikomas tais atvejais, kai auka neturi 18 metų ir kaltininkas tai žinojo, numatė arba pagal įvykio aplinkybes turėjo ir galėjo numatyti. Jeigu kaltininkas sąžiningai klydo dėl aukos amžiaus, pagrįstai ją laikydamas suaugusiu asmeniu, tokiu atveju, kvalifikuojančių straipsnio požymių taikyti negalima. Lytinės aistros tenkinimu su mažamečiu asmeniu yra laikomi tie atvejai, kuomet auka neturi 14 metų amžiaus ir kaltininkas tai žinojo arba turėjo ir galėjo numatyti. Ši aplinkybė dažniausiai yra akivaizdi, tačiau jei tai nėra akivaizdu ir kaltininkas sąžiningai klydo dėl aukos amžiaus (pagal tam tikras faktines aplinkybes 13 metų amžiaus asmenį pagrįstai palaikė vyresniu), inkriminuojamas lytinės aistros tenkinimas su nepilnamečiu asmeniu, o ne su mažamečiu.⁴⁵

Kalbant apie minėtų nusikalstamų veikų subjektyviąją pusę, svarbu pažymėti, kad veikos yra padaromos tiesiogine tyčia, t.y. kaltininkas suvokia, kad atlieka seksualinius veiksmus, fiziškai kontaktuoja su nukentėjusiuoju asmeniu prieš ko valią panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti ar kitaip atimdamas galimybę priešintis arba pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusiojo būkle ir nori patenkinti savo seksualinį poreikį būtent tokiu būdu.⁴⁶

Nagrinėjamu atveju, taip pat labai svarbi yra LR BK 151 straipsnis, kuriame yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už privertimą lytiškai santykiauti. Šio straipsnio prasme aktualios nuostatos nagrinėjamo magistrinio darbo temai yra pats privertimas lytiškai santykiauti kaipo toks ir jo padarymo formos.

Privertimas lytiškai santykiauti yra lytinis santykiavimas ar lytinės aistros tenkinimas kitomis formomis, kai tai pasitelkiama panaudojant psichinę prievartą arba pasinaudojant nukentėjusiojo asmens priklausomumu, arba prispyrimas tai daryti su kitu, kaltininko nurodytu asmeniu.

Grasinimas panaudoti smurtą, kitaip nei išžaginimo ir seksualinės prievartos atveju, reiškia grasinimą tai padaryti ne tuoj pat, bet ateityje prieš nukentėjusįjį ar jo artimuosius ir nukentėjusysis gali imtis priemonių, kad tas grasinimas nebūtų įvykdytas.⁴⁷

Pasinaudojimas asmens priklausomumu – yra specifiška privertimo lytiškai

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*, p. 188.

santykiuoti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą forma, kuri gali būti nesusijusi su jokiais grasinimais ar kitokia psichine prievarta, ar tik pasinaudojant faktišku nukentėjusio asmens priklausomumu nuo kaltininko, dėl ko jis sutinka būti seksualiai išnaudojamas.⁴⁸

Priklausomumas gali būti labai įvairus: šeimyninis priklausomumas (vaiko nuo tėvų, kitų giminaičių), materialinis (globotinio nuo globėjo), tarnybinis (pavaldinio nuo viršininko) ir pan.

Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse (toliau – LR BK) yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už lytinės aistros tenkinimą pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą (LR BK 151¹ str.). Šiuo straipsniu Baudžiamasis kodeksas buvo papildytas 2006 m. to tikslas – suderinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nuostatas su tarptautiniais, Europos Sąjungos aktais. 2010 m. pakeistas ir papildytas naujomis 1 ir 5 dalimis.

LR BK 151¹ straipsnio 1 dalis. Šios nusikalstamos veikos pagrindiniu tiesioginiu objektu yra nepilnamečio asmens seksualinis neliečiamumas. Pagal minėto straipsnio 1 dalį, - asmens, jaunesnio nei 16 m. seksualinis neliečiamumas.

Papildomas objektas yra garbė ir orumas.

Nukentėjusysis šio straipsnio prasme yra *specifinis*. Nukentėjusiuoju gali būti jaunesnis negu 16 metų tiek vyriškosios, tiek moteriškosios lyties fizinis asmuo. Paprastai šio nusikaltimo nukentėjusiuoju gali būti vyresnis nei 14 metų asmuo, ir išimtiniais atvejais, nukentėjusiuoju gali būti jaunesnis nei 14 metų asmuo.

Lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą, kriminalizuoja veiką, kuri apibrėžia lytinės aistros tenkinimą su nepilnamečiu asmeniu, jam sutinkant už atlygį ar atlygio pažadą nesant sunkesnio nusikaltimo seksualinio apsisprendimo laisvei ar seksualiniam neliečiamumui sudėties požymių.⁴⁹

Objektyviai veika pasireiškia lytiniu santykiavimu ar kitokiu lytiniu aistros tenkinimu su nepilnamečiu asmeniu pastarajam sutinkant, jeigu tas sutikimas buvo pasiektas už pinigus ar kitokią atlygį arba už pažadą suteikti nukentėjusįjį dominantį atlygį.

Apibendrinus, galima teigti, kad šio nusikaltimo subjektu yra pakaltinamas, tik pilnametis (tik 18 metų amžiaus) fizinis asmuo (tiek vyriškosios, tiek moteriškosios lyties), taip pat juridinis asmuo.

Pažymėtina, kad BK 151, 151¹ straipsnių sankcijos buvo sugriežtintos 2014 m.

⁴⁸ *Ibid*, p. 188.

⁴⁹ *Ibid*, p. 190.

kovo 13 d. įstatymu (Nr. XII-776). Tokiu būdu, minėti nusikaltimai, kurie anksčiau buvo pripažįstami kaip nesunkūs, po įstatymo pakeitimo, pateko į apysunkių nusikaltimų kategoriją. Taip pat, Baudžiamasis kodeksas minėtu įstatymu, buvo papildytas nauju 152¹ straipsniu – jaunesnio nei šešiolikos metų asmens viliojimas. Pateikti šio straipsnio vertinimą šio tyrimo kontekste yra ganėtinai sudėtinga, kadangi nuo šio straipsnio įteisinimo BK dienos iki dabar, nėra priimta jokių teismo nutarčių, susijusių su paminėta nusikalstama veika. Šio straipsnio reikalingumą arba nereikalingumą tinkamai galėtų įvertinti baudžiamosios teisės praktikai, tačiau vertinant šio straipsnio prasmę nagrinėjamos temos kontekste, svarbu aptarti keletą niuansų. Pažymėtina, kad pagrindinis BK 152¹ tiesioginis straipsnio nukentėjusysis yra asmuo, kuris jaunesnis negu 16 metų amžiaus. Lyginant su 151¹ straipsnio nukentėjusiuoju, matyti, kad jie yra identiškai – specifiniai. Atkreiptinas dėmesys, kad visa šio nusikaltimo sudėtis nėra išsamiai analizuojama, aptariami tik specifiniai šio straipsnio aspektai. Šis nusikaltimas objektyviai pasireiškia tokiais veiksmais: pasiūlymu jaunesniam nei šešiolikos metų asmeniui susitikti siekiant lytiškai santykiauti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą, arba jį išnaudoti pornografinėi produkcijai, jeigu po šio pasiūlymo ėmėsi konkrečių veiksmų, kad susitikimas įvyktų. Vertinant pateiktą nusikalstamos veikos dispoziciją, pažymėtina, kad pagal šią nusikalstamą veiką, baudžiamoji atsakomybė kaltininkui kiltų tik tuo atveju, jeigu jis po pateikto pasiūlymo imtųsi konkrečių veiksmų, kad susitikimas įvyktų. Tuo atveju, jeigu pasiūlymas tik ir liktų pasiūlymu, remiantis dispozicijoje išdėstytu reglamentavimu, nusikalstama veika būtų kvalifikuojama kaip pasikėsinimas suvilioti jaunesnį negu šešiolikos metų amžiaus asmenį. Itin svarbu pažymėti tai, kad šios nusikalstamos veikos subjektas yra pilnametis, t.y. sulaukęs 18 metų asmuo, pakaltinamas arba ribotai pakaltinamas fizinis asmuo. Už šią nusikalstamą veiką taip pat atsako ir juridinis asmuo. Pažymėtina, kad yra tam tikrų sunkumų įgyvendinant šios baudžiamosios normos taikymą. Vienas pagrindinių sunkumų kyla dėl šios veikos padarymo įrodinėjimo. Pažymėtina, kad kaltininko veiksmus nukentėjusysis gali suvokti ir vertinti skirtingai, nei tą pateikia pats kaltininkas. Viena vertus, tai gali būti pernelyg atviro pobūdžio pasiūlymas ar „nešvankus juokelis“, kurį nukentėjusysis gali vertinti kaip viliojimą, kita vertus, kaltininkas iš tiesų gali turėti tikslą suvilioti jaunesnį nei šešiolikos metų asmenį. Dar vienas problemų keliantis dalykas yra tiesioginis kaltininko kontaktas su auka, kuomet nėra liudytojų. Šiuo atveju, nėra apibrėžta nei įrodinėjimo pareiga, nei nustatytos ribos, kada bendravimas su nukentėjusiuoju yra laikytinas viliojimu, o kada paprastu bendravimu ar flirtavimu. Tokiu atveju, kyla mintis, kad jeigu pilnametis asmuo, kuris flirtuoja su jaunesniu nei šešiolikos metų asmeniu, tokius pilnamečio asmens veiksmus

galima vertinti kaip viliojimą. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad bet koks bendravimas vyresnio asmens (pilnamečio) su asmeniu, kuris yra jaunesnis negu šešiolikos metų amžiaus, gali būti iš šalies suprastas netinkamai ir kvalifikuojamas mažiausiai kaip pasikėsinimas.

Vertinant pateiktos normos dispoziciją, pažymėtina, kad BK 152¹ straipsnis vertintinas kritiškai, kadangi nėra nustatytos aiškios ir konkrečios ribos, kurios nurodytų, koks pilnamečio bendravimas turėtų būti vertinamas nagrinėjamos normos kontekste ir užtraukiantis baudžiamąją atsakomybę. Vertinant šią normą, darbo autorės nuomone, ši nuostata yra perteklinė baudžiamajame kodekse ir jos prasmė šiai dienai vertintina kritiškai.

Atkreiptinas dėmesys, kad išskiriama dar viena problema prie seksualinės prievartos – komercinis seksualinis išnaudojimas. Tai yra:

- 1) Prostitucija;
- 2) Prekyba vaikais seksualinio išnaudojimo tikslais;
- 3) Asmenų išnaudojimas pornografinės literatūros ir filmų kūrimui.

Šios komercinio seksualinio išnaudojimo formos yra ne mažiau paplitusios nei seksualinė prievarta, todėl atsižvelgiant į bendrąją nagrinėjamos temos koncepciją, šias formas taip pat yra aktualu trumpai aptarti. Vertinant išvardintas formas, pažymėtina, kad iš esmės, jos įeina į seksualinės prievartos sampratą, todėl šias sritis galima įvardyti kaip seksualinės prievartos porūšiais, kadangi visais atvejais pagrindiniu tiesioginiu objektu yra žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvė, o nagrinėjamais atvejais – seksualinis žmonių išnaudojimas, kuriuo taip pat yra pažeidžiama žmogaus diskrecija seksualiniame gyvenime. Pažymėtina, kad prekyba žmonėmis ir ypač vaikai yra ne mažiau paplitę reiškinys tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje.

Prekybos žmonėmis apibrėžimas yra suformuluotas protokole „Dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja“.⁵⁰ Čia prekyba žmonėmis apibūdinta kaip asmenų verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas naudojant gąsdinimus, jėgą ar kitas prievartos formas, apgaulę, sukčiavimą, piktnaudžiavimą valdžia ar pasinaudojant kito asmens pažeidžiamumu, arba duodant ar gaunant mokestį ar kitokią naudą siekiant gauti sutikimą asmens, kuris turi įtakos kitam asmeniui, siekdamas jį išnaudoti.⁵¹ Pažymėtina, kad O. Fedosiukas yra nurodęs, jog prekybos žmonėmis įtvirtinta BK sąvoka yra pernelyg ilga ir sudėtinga, todėl įprastai šią nusikalstamą veiką gana sudėtinga inkriminuoti kaltininkui,

⁵⁰ KAIRIENĖ B., KUČINOVA N. „Prekyba vaikais: pagalba aukai ir prevencijos priemonės“, socialinis darbas, Vilnius, 2008 m., Nr. 7(1).

⁵¹ *Ibid.*

kadangi įstatyme nustatytus nusikalstamos veikos požymius reikia nustatyti ir įrodyti.⁵² Taip pat, mokslininkas yra nurodęs, kad nacionaliniuose įstatymuose turi būti užtikrinta, kad prekyba vaikais būtų baudžiama neatsižvelgiant į tai, ar būta kokio nors papildomo poveikio jų atžvilgiu.⁵³ Pagal LR BK prekyba vaikais kriminalizuota nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų vaikui ir šeimai skyriuje – 157 straipsnyje, taigi pagal normos vietą LR BK struktūroje nėra būtina įrodinėti sandorių su vaikais priešingumo laisvei.⁵⁴ Kita vertus, šioje normoje kalbama tik apie mažamečius vaikus (iki 14 metų), o pagal Protokolą ir ES Tarybos sprendimą, vaikas yra asmuo iki 18 metų.⁵⁵ Todėl LR BK reikėtų vartoti ne mažamečio, o tiesiog vaiko sąvoką.⁵⁶

Atkreiptinas dėmesys, kad šiai dienai, BK 157 str. mažamečio sąvoka yra pakeista į vaiko sąvoką, tokiu būdu, užtikrinant normos taikymą, padarius nusikalstamą veiką vaikui, kaip jis yra suprantamas bendrąja prasme.

Atsižvelgiant į išdėstytą, pažymėtina, kad seksualinės prievartos būdų ir formų prieš vaikus yra labai daug. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad įstatymų leidėjas šiai dienai yra įgyvendinęs tiek tarptautinius įsipareigojimus, susijusius su vaikų teisine apsauga nuo seksualinės prievartos, tiek įvertinęs bei įgyvendinęs baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus vaikų seksualinei apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui.

⁵² FEDOSIUK O., “Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos”, *Jurisprudencija*, 2007 m., Nr. 8(98), p. 54-61.

⁵³ FEDOSIUK O., “Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje”, *Teisė*, 2005 m., Nr. 54, p. 70-84.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*

3. VEIKSNIAI, LEMIAN TY S E K S U A L I N Ė S V A I K Ų P R I E V A R T O S A T S I R A D I M Ā

Siekiant aptarti veiksnius, kurie lemia galimus prievartos atsiradimo šaltinius, darbo autorės nuomone, pravartu trumpai apžvelgti tam tikrus aspektus, lėmusius dabartinės konservatyvios Lietuvos visuomenės susiformavimą. Šių aspektų svarbą įvardija tai, kad pradėdant visuomenės reakcija, yra vertinamas problemos mastas ir galimi šios problemos sprendimo būdai, be to tai turės didelės įtakos, siekiant įvardyti ir pačios problemos ištakas.

Lietuvos visuomenės mentaliteto susiformavimui labai didelę įtaką padarė Sovietų sąjungos valdžios diegiama marksistinė filosofija. Šios filosofijos tiesioginį poveikį parodo žmogaus kaip individo nuvertėjimas, kasdienės moralės normų devolvavimas ir panašiai. Tokiame kontekste, fizinė, psichologinė ar seksualinė prievarta prieš vaikus yra tik vienas laiko dvasios požymis, kurį vieną būtų sunku atskirai paveikti. Lyginant su šiais dienai išplėtota vaikų teisių apsauga, kuri buvo intensyviai diegiama Lietuvos valstybei tapus nepriklausoma, požiūris į vaiko auklėjimą iš esmės pasikeitė, nors kartais tam tikros tiek fizinės, tiek psichologinės prievartos apraiškos šeimose egzistuoja (pavyzdžiui, visą savaitgalį liksi namie, jeigu nesutvarkysi namų, ir panašiai).

Vienas iš sovietinio visuomenėje palikimų yra izoliavimasis savo artimiausioje aplinkoje, baimė kištis į svetimus reikalus ir ypatingai – dviguba moralė – kuomet svarbus tik išoriškai demonstruojamas veidas, bet ne kasdienis elgesys, jei jis nepavojingas sistemai. Tokioje aplinkoje reikštis agresijai buvo sudarytos visos pačios palankiausios sąlygos, jai reikštis taip pat padėdavo dar ir alkoholizmas, prievarta namuose – ypač prieš vaikus. Ir tai tebuvo smulki buitės problema, tad jai skirti dėmesį „į komunizmą žengiančiai visuomenei“ buvo pernelyg menka priežastis.

Atsisakyti tokio, per kelias kartas sukurto požiūrio gana sudėtinga, nes tvirtai išugdytos vertybės labai sunkiai užleidžia vietą naujoms, kurios reikalauja pilietiškumo, asmeninės atsakomybės už savo priimtus sprendimus bei įgūdžius gyventi bendruomenėje. Pasikeitus politinei situacijai Lietuvoje, vis dažniau iškyla į viešumą vaikų prievartos atvejų, todėl nusiūkti, į tokią visuomeninę problemą ir „apsimesti“, jog tokios problemos neegzistuoja yra neįmanoma, kadangi ji yra nukreipta prieš pažeidžiamiausią visuomenės sluoksnį – vaikus. Nepriklausomai, ar visi turime vaikus, esame atsakingi už kiekvieną vaiką, už kiekvieno vaiko teisę gyventi sveiką gyvenimą, turėti vaikystę, nes būtent nuo kiekvieno iš mūsų priklauso, kokia užaugs ateities karta, kaip mes sugebėsime ją apsaugoti nuo prievartos veiksnių.

Svarbu pažymėti tai, kad svarbesni bei išsamūs moksliniai darbai, tiriantys

seksualinius nusikaltimus prieš vaikus buvo atlikti ir plačiau pradėta pripažinti šią problemą nuo 1995 m., kuomet buvo ratifikuota Vaiko teisių konvencija. Buvo inicijuota atlikti tyrimus, susijusius su seksualinės prievartos paplitimo mastu, pradėti rašyti moksliniai darbai, analizuojantys vaikų seksualinę prievartą. Pradinių tyrimų užsakovas buvo Respublikinės universitetinės ligoninės Vaikų raidos centras, tačiau atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje anksčiau tyrimai nebuvo atliekami, apklausos anketų klausimai buvo suformuluoti naudojant vieningu Norvegijos instituto NOVA (Norwegian social research institute) parengtu klausimynu. Atsižvelgiant į tai, kad dauguma seksualinių nusikalstamų veikų tyrimų parodė, jog nusikaltimai vaikų seksualiniam neliečiamumui yra labai plačiai paplitęs reiškinys, ko pasekoje, sociologijos bei edukologijos mokslininkai buvo paskatinti plačiau ištirti plintantį reiškinį bei ieškoti užkardymo problemų.

Vertinant vaikų seksualinės prievartos ypatumus, pažymėtina, kad edukologijos bei sociologijos mokslų atstovai (pvz.: Grigutyte E., Karmaza N. ir kt.) pažymi, jog seksualinę vaikų prievartą lemia daugelis veiksnių, o būtent **socialiniai veiksniai** (skurdas, visuomenės atskirtis ir kt.), **švietimo stoka** (temos, susijusios su seksualiniais santykiais šeimoje yra *tabu* – vaikai nežino, kokie santykiai yra normalūs, o kokie – ne, mokyklose pateikiama per mažai informacijos apie galimas seksualinių santykių grėsmes ir kt.), **psichologinės (prigimtinės-asmenybinės) priežastys** (prievartautojas pats patyrė prievartą šeimoje, kas lėmė nemokėjimą komunikuoti savo jausmais; pedofilija, šeimos santykių destruktivumas, šizofrenija ir kt.). JAV sociologijos mokslininkas David Finkelhor, tyrinėjęs vaikų seksualinės prievartos viktimizacijos problemas, blogą vaikų elgesį, smurto šeimoje problemas, neišskirtų vienos universalios vaikų seksualinio išnaudojimo priežasties, kaip tą daro daugelis kitų mokslininkų savo teorijose. Mokslininko nuomone, apskritai beveik neįmanoma būtų išskirti vienos dominuojančios prievartos pasireiškimo priežasties.⁵⁷ Lietuvos sociologijos mokslininkai nustatė, jog seksualinė prievarta vyksta pagal tam tikrą modelį:

1. *Vaiko viliojimas*. Iš pradžių prievartautojas stebi vaiką: kaip jis bendrauja, ar turi daug draugų, kas jam patinka, o kas ne. Po to stengiasi susidraugauti su vaiku ir įgyti jo pasitikėjimą. Vaikui rodomas dėmesys, su juo kalbama, jam perkamos įvairios dovanos. Prievartautojas dažniau apkabina vaiką, paglosto, kviečia jį pas save į namus, ieško preteksto pasilikti su vaiku dviese nuošalesnėje vietoje.

⁵⁷Plačiau - FINKELHOR D. Current Information on the Scope and Nature of Child Sexual Abuse. The Future of Children, 1994 m.

2. *Seksualinė prievarta*. Kai su vaiku užmezgamas artimesnis kontaktas, prievartautojas pradeda įtraukinėti į jį seksualinius santykius, seksualiai išnaudoti vaiką.
3. „*Nuslopavimo*“ *stadija*. Prievartautojas pradeda įkalbinėti vaiką niekam nesakyti apie tai, kas įvyko. Tai yra daroma keliais būdais:
 - **Grasinimai** niekam neprasitarti;
 - **Įtaiga**, jog tokie santykiai yra normalūs ir siektini;
 - **Kaltinimai** dėl savanoriško dalyvavimo akte.⁵⁸

D. Finhelkor, tyrinėdamas seksualinio išnaudojimo raiškos ypatumus, išklė klausimus, rodančius visą prievartos reiškinių pasireiškimo sudėtingumą:

1. kodėl asmeniui seksualinis ryšys su vaiku kelia emocinį pasitenkinimą ir atitinka jo poreikius;
2. kodėl jį seksualiai jaudina vaikai;
3. kodėl yra frustruojama ar blokuojama galimybė seksualiai ar emociškai pasitenkinti normaliu, labiau socialiai priimtiniu būdu;
4. kodėl asmens nesulaiko visuotinai įprasti suvaržymai bei draudimai, prieštaraujantys seksualiniams santykiams su vaikais.⁵⁹

Atsižvelgiant į išdėstytus klausimus, matyti, kad tokį prievartautojo elgesį gali lemti įvairūs tiek psichologiniai, tiek socialiniai veiksniai, kurie turėjo įtakos vystantis prievartautojo kaip asmenybės savybėms, todėl įprastas komunikavimas bei seksualinis bendravimas su suaugusiais žmonėmis yra nebūdingas prievartautojo asmenybei. Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Socialinės apsaugos ministerijos atliktos kaltinamųjų, padariusių seksualinius nusikaltimus prieš vaikus ir paauglius (iš viso tirtų asmenų grupės N=787), 1994-2010 metų analizės duomenimis yra nustatyta, kad pagrindinę grupę kaltininkų, padariusių seksualinius nusikaltimus prieš vaikus ir paauglius, sudarė asmenys, sergantys šizofrenija, tai yra – 54 procentai visų tiriamųjų asmenų. Pažymėtina, kad asmenys, kuriems buvo diagnozuota pedofilija, sudarė vos 1,2 procento visų tiriamųjų asmenų.⁶⁰ Kaip jau minėta darbe anksčiau, visuomenėje yra

⁵⁸ Plačiau – BAGDONIENĖ M., P. SKRUIBIS, Jaunimo psichologinės paramos centras, 2003 m., [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. balandžio 1 d.], prieiga per internetą: <<http://www.jppc.netgroup.lt/?p=119&lng=lt>>.

⁵⁹ FINKELHOR D. Current Information on the Scope and Nature of Child Sexual Abuse. The Future of Children, 1994 m.

⁶⁰ DAŠKEVIČIUS K., MARCINKEVIČIENĖ J., JONELIŪKŠTIENĖ V., ŽUKAUSKAS G. „Teismo psichiatrijos – psichologijos ekspertizė, atliktų kaltinamiesiems, padariusiems seksualinius nusikaltimus prieš vaikus ir paauglius, analizė (1994-2010 m.)“, Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos, žurnalas „Sveikatos mokslai“, p. 5-11, 2012 m.

susiklostęs labai priešiškas požiūris į seksualinius nusikaltimus bei pačius nusikaltėlius, be to, vyrauja įsitikinimas, kad seksualinius nusikaltimus prieš vaikus padaro tik pedofilai, „iškrypėliai“, psichikos ligoniai ir panašiai.

Nagrinėjant vaikų seksualinės prievartos veiksnius ar priežastis, ne mažiau svarbi yra prievartaujančio asmens psichikos būklė, jam būdingos individualios ypatybės, asmenybiniai bruožai, socialinė aplinka (kultūrinė, politinė, ekonominė, taip pat šeimos, draugų, mokyklos), kurioje prievartautojas augo, vystėsi, formavosi kaip asmenybė, taip pat tokie faktoriai kaip asmens socialinė kilmė, ankstesnės ir dabartinės gyvenimo sąlygų vertinimas. Neretai patys prievartautojai nurodo praeityje patyrę prievartą ar nuo vaikystės turintys psichologinių problemų.⁶¹ Bendrai vertinant minėto tyrimo duomenis, galima teigti, kad dauguma tiriamųjų, kuriems buvo pareikšti kaltinimai vaikų ir paauglių seksualine prievarta, pasižymi tokiais asmenybės bruožais, kaip emocinis nestabilumas, paviršutiniškumas, atsakingumo stoka, nepakankami elgesio reguliacijos, prognozės ir kontrolės gebėjimai, kritiškumo, vertinant aplinką ir savo elgesį stoka, menki gebėjimai konstruktyviai, racionaliai spręsti problemas, bendravimo formalumas, paviršutiniškumas, silpni gebėjimai užmegzti ir palaikyti emocinius ryšius, socialinės adaptacijos sunkumai.⁶² Analizuojant tiriamųjų paaiškinimus, matyti, kad prievartautojams yra būdingas savęs pateisinimas, jie yra linkę perkelti atsakomybę už įvykusius įvykius kitiems asmenims, neretai atveju, net pačioms aukoms, taip pat prievartautojai dažniausiai yra linkę užimti gynybinę poziciją, pasiteisinti konfliktiniais santykiais su artimaisiais žmonėmis ar kilusioms nepalankioms aplinkybėms.

Sprendžiant iš patirtos analizės duomenų, pažymėtina, kad patys tiriamieji asmenys yra nurodę skirtingas priežastis, lėmusias seksualinės prievartos prieš vaikus ir paauglius panaudojimą. Vieni asmenys nurodė, jog jiems esą „reikėjo tik sekso“, tai reiškia, kad savo nusikalstamo poelgio motyvu nurodė tiesioginį seksualinių poreikių patenkinimo siekimą; kiti tiriamieji nurodė, jog seksualinės prievartos objektai, o būtent mažamečiai ir nepilnamečiai asmenys juos „traukia“ arba jiems „patinka“, iš to galima spręsti, jog jie atvirai pripažino, turintys seksualinio pasirinkimo sutrikimų, tuo motyvuodami savo nusikalstamus veiksmus.⁶³ Kita dalis prievartautojų atliktus prievartinius veiksmus motyvavo savo psichologinėmis problemomis, o būtent nurodė, jog patys praeityje yra patyrę seksualinę prievartą. Šiuo atveju galima būtų manyti apie psichotraumuojančių praeities įvykių paliktus afektinius pėdsakus, apie sąmoningą ar

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*

nesąmoningą patirtos traumos, neigiamų išgyvenimų kompensaciją.⁶⁴ Be aukščiau paminėtų priežasčių taip pat buvo nurodytas siekis įrodyti aplinkiniams savo galią, vyriškumą, moterų baimę, bendravimo sunkumai ir kita.

Atsižvelgiant į tokių prievartautojų veiksmų priežastingumą, galima daryti išvadą, kad vienos priežastys yra susijusios su nesėkmėmis su moterimis, socialinio vystymosi sutrikimais, nesugebėjimas užmegzti santykius su aplinkiniais žmonėmis ir kita. Todėl seksualinės prievartos prieš vaikus ar paauglius panaudojimą iš esmės lėmė prievartautojo egoistinių poreikių patenkinimą, iškeliant šiuos poreikius aukščiau už aukos poreikius, teises, egzistuojančias bent esmines moralės ir elgesio taisykles.

N. Grigutytė, E. Karmaza, S. Kemerienė moksliniame veikle yra nurodę, jog nei vienas vaikas nėra apsaugotas nuo seksualinės prievartos, tačiau pats pavojus tapti seksualinės prievartos auka nėra vienodas visiems vaikams. Mokslininkai išskyrė rizikos veiksnius (požymius), kurie vaikui lemia didesnę riziką tapti seksualinės prievartos auka. Žemiau yra pateikiami šie rizikos veiksniai:

Veiksniai, susiję su vaiku:

- Vaikas dėl savo amžiaus negali pats savimi pasirūpinti ir apsisaugoti, iškilus grėsmei;
- Nepatenkinami pagrindiniai vaiko poreikiai (maistas, drabužiai ir pan.);
- Vaikas yra ribotų fizinių bei protinių sugebėjimų (pvz., neįgalus);
- Visiškai nesirūpinama vaiko vystymusi (mokslu, bendravimu su bendraamžiais ir pan.);
- Savidestruktyvaus elgesio apraiškos, kurių tėvai yra nepajėgūs kontroliuoti (psichotropinių medžiagų vartojimas, bandymai nusižudyti ir pan.);
- Tėvai ignoruoja akivaizdžius vaiko ligos simptomus ir nesiima jokių gydymo priemonių.

Rizikos veiksniai, susiję su šeima:

- Vaikui trūksta tėvų dėmesio, patiriama mažai tėvų šilumos. Tokie vaikai daug greičiau reaguoja į kokio nors suaugusiojo parodytą dėmesį. Nustatyta, kad prievartautojai dažniausiai pasirenka labiausiai pažeidžiamus vaikus;
- Šeimoje iš vaikų reikalaujama besąlygiško paklusimo, vaikams

⁶⁴ *Ibid.*

neleidžiama ginčytis ir prieštarauti suaugusiesiems. Vyrauja nuostata – „suaugęs visada teisingas“;

- Šeimoje vyrauja šiurkštumas, žiaurumas, fizinės bausmės, smurtas;
- Seksualinės prievartos tema šeimoje yra tabu. Vaikai nežino, kokie santykiai yra normalūs, o kokie – ne;
- Pasitaiko atvejų, kai patys tėvai atiduoda savo vaikus pornografijai ir prostitucijai.

Rizikos veiksniai, susiję su individualiomis vaiko savybėmis:

- Pernelyg didelis pasitikėjimas svetimais žmonėmis;
- Meilės, šilumos, pritarimo stoka;
- Vienišumas, netekties išgyvenimas;
- Vaikai, nuolat patiriantys patyčias;
- Vaikai, turintys bendravimo sunkumų;
- Vaikai, gyvenantys globos namuose, arba globojami kitų asmenų;
- Vaikai, anksčiau patyrę prievartą;
- Siekiantys gerų rezultatų tam tikroje veikloje (pvz., sportas, mokykliniai interesai ir kt.), kurioje vaikas yra priklausomas nuo autoritetingo suaugusiojo ir tai sudaro sąlygas jam patekti į prievartautojo manipuliacijas.⁶⁵

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina pagrįsta išvada, kad prievartautojo smurtinis – prievartinis elgesys vaiko atžvilgiu neatsiranda pats savaime, spontaniškai, be jokios priežasties. Anksčiau paminėtos atliktų psichologijos ekspertizių analizės duomenimis, konstatavome pačių tirtų prievartą atlikusių asmenų motyvus, kodėl jie padarė seksualinės prievartos veiksmus. Iš to galima daryti išvadą, kad dažniausiai prievartautoją įtakoja kažkieno veiksmai ar elgesys jo paties atžvilgiu. Pagrindinis motyvas, kuris nulemia prievartautojo smurtinius veiksmus yra noras atsikratyti, išvengti skaudaus, o kartais nepakenčiamo ir neįveikiamo gėdos bei pažeminimo jausmo ir pakeisti jį priešingu – išdidumo jausmu. Išdidumas prievartautojo sąmonėje reiškia savigarbą, savimeilę, savivoką, orumą, nepažeistos garbės išsaugojimo jausmą. Pats prievartautojas kaip asmenybė, vaikystėje jautęsis ignoruojamas, negerbiamas, paniekintas, įžeistas, išjuoktas, atstumtas, sužlugdytas ir būtent tai lėmė

⁶⁵ GRIGUTYTĖ N., KARMAZA E., KEMERIENĖ S. „Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų reabilitacija ir reintegracija“. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams. Socialinė apsauga ir darbo ministerija, 2004 m.

nevisavertiškumo, nepakankamumo, silpnumo, šlykštumo, savojo „aš“ praradimo jausmus. Prievartautojui atrodo, kad su juo visą gyvenimą elgiamasi tarsi jis būtų visai nesvarbus, nereikšmingas ir menkavertis. Visas šis patirtų jausmų kompleksas sukūrė prievartautoją kaip socialiai pažeidžiamą asmenį, kurio savimeilė yra giliai pažeista. Atsižvelgiant į tai, pagrindinis prievartautojo smurtinio elgesio tikslas yra pripažinimo troškimas. Kuo mažiau asmuo turi savigarbos, tuo daugiau jis yra priklausomas nuo kitų pagarbos, kadangi be tam tikros minimalios kitų ar savo pagarbos, asmenybė jaučiasi mirusi iš vidaus. Tokiu atveju, kai asmuo nesugeba pasiekti kitų pagarbos ar susižavėjimo savo pasiekimais arba laimėjimais ir savo asmenybe, todėl vienintelė išeitis gauti kitų pagarbą yra pagarba baimės pavidalu, kurią jie vertina kaip susižavėjimo pakaitalą, o smurtiniai – prievartiniai veiksmai sukelia baimę, nes būtent tam jie ir yra skirti.

Kita vertus, tiek JAV, tiek Skandinavijos šalių mokslininkų atstovai yra linkę teigti, jog vaikų seksualinė prievarta nepriklauso nuo socialinės asmens padėties, ir tą patvirtina daugelis atliktų socialinių tyrimų. Lietuvoje, mokslininkų (Grigutytė N., Kilikevičienė V. ir kt.) nustatyta, jog vertinant Lietuvos visuomenės socialinę padėtį, kuri žymiai skiriasi nuo Vakarų valstybių, Skandinavijos šalių, JAV bei vertinant žiniasklaidos eskaluojamą informaciją, galima daryti išvadą, jog vaikai patiria smurtą, seksualinę prievartą, žemo socioekonominio sluoksnio šeimose. Visuomenės sveikatos mokslo centro atstovų Vidos Kilikevičienės ir Ievos Viltrakytės atlikto tyrimo „Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje“ duomenimis, seksualinio vaikų išnaudojimo faktai yra išaiškinami žemesnio socioekonominio sluoksnio šeimose.⁶⁶ 57 % seksualinio vaikų išnaudojimo atvejų buvo nustatyta būtent šeimose, kurių socioekonominis sluoksnis buvo žemesnis nei vidutinis, 30 % - vidutinis, 13 % - geras.⁶⁷ Pažymėtina, kad ne vieną kartą buvo atliekami socialiniai moksliniai tyrimai, kokioje aplinkoje dažniausiai vaikai patiria seksualinę prievartą ir susisteminti statistiniai duomenys metai iš metų nesikeičia: bene 84 % Lietuvos vaikų seksualinę prievartą patiria iš jiems pažįstamų žmonių. Daugiausia iš šeimos narių – tėvo, patėvio, globėjo, brolio, mamos sugyventinio, giminaičių: dėdės, patėvio sūnaus ir kt. Nustatyta, jog mergaitės seksualinę prievartą patiria 3 kartus dažniau nei berniukai, o vaikų, patiriančių seksualinį išnaudojimą amžius iš esmės sudaro nuo 9 iki 15 metų. Itin reikšminga paminėti, kad net ketvirtadalis seksualinę prievartą patiriančių vaikų turi protinį atsilikimą. Emocinis vaikų apleistumas taip pat turi didelę įtaką vaikams patirti seksualinę prievartą. Kaip jau minėta anksčiau, seksualinę prievartą dažniau patiria vaikai, žemai save vertinantys, turintys

⁶⁶ KILIKEVIČIENĖ V., VILTRAKYTĖ I. „Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje“, žurnalas „Visuomenės sveikata“, p. 12-19, 2012 m.

⁶⁷ *Ibid.*

bendravimo sunkumų, taip pat įtaką daro tėvų nebuvimas šeimoje, patėvių buvimas namuose, alkoholio vartojimas šeimoje, vaiko gyvenimas globos įstaigoje – visi šie veiksniai yra rizikos faktoriai vaikams tapti seksualinės prievartos aukoms.⁶⁸

2011 metais buvo atliktas sociologinis tyrimas, kuriame buvo tiriami seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus Lietuvoje (Kilikevičienė V., 2011 m.). Šiame tyrime buvo remiamasi ekspertizių, atliktų VTPT vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje medžiaga, gautais duomenimis.⁶⁹ Vertinant atlikto tyrimo duomenis, pažymėtina, kad jauniausi nuo seksualinės prievartos nukentėję vaikai yra 3-4 metų sulaukę vaikai. Dažniausiai seksualinę prievartą patiriantys vaikai yra sulaukę 7-11 metų amžiaus – sudaro net 30 %. Nuo 3 iki 7 metų amžiaus vaikai sudarė 17 % visų nukentėjusiųjų, nuo 12-14 metų – 28 %, o 15-18 metų amžiaus paaugliai sudarė viso 20 % nukentėjusiųjų.

Pažymėtina, kad tyrime yra išskirtos pagrindinės seksualinės prievartos rūšys, tai yra:

- Invazinė (vaginalinė, analinė, oralinė) prievarta – ją patyrė 77 procentai nukentėjusiųjų;
- Neinvazinė prievarta: glostymas, lietimas, glamonėjimas, grabaliojimas, vertimas liesti kito žmogaus lytinius organus ir kt. – patyrė 23 procentai nukentėjusiųjų.⁷⁰

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tyrimo metu buvo nustatytas ir patirtos seksualinės prievartos dažnis:

- 39 procentai nukentėjusiųjų vaikų seksualinę prievartą patyrė vieną kartą;
- 27 procentai nukentėjusių vaikų seksualinę prievartą patyrė daugiau nei vieną kartą;
- 34 procentai nukentėjusiųjų vaikų seksualinį smurtą ir prievartą patyrė periodiškai, nuolat, vidutiniškai apie 18 mėnesių.⁷¹

Svarbu paminėti ir prievartavusių asmenų nustatytą amžiaus grupę:

- Bendraamžiai nepilnamečiai – 2 procentai;
- Vyresni nepilnamečiai – 30 procentų;
- Suaugusieji – 68 procentai.⁷²

Pažymėtina, kad visus nusikaltimus padarė vyriškosios lyties atstovai, išskyrus du atvejus, kuomet grupei vaikinų prievartaujant merginų dalyvavo vyresnė už

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ KILIKEVIČIENĖ V., "Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje", p. 4, 2011 m.

⁷⁰ *Ibid.*, p. 5.

⁷¹ *Ibid.*, p. 5.

⁷² *Ibid.*, p. 7.

nukentėjusiąją nepilnametę mergina.

Vertinant pateiktus duomenis, pažymėtina, kad daugeliu atveju, kuomet buvo daromos nusikalstamos veikos, buvo piktnaudžiuojama alkoholiniais gėrimais tiek pačių prievartavusių asmenų, tiek buvo girdomos aukos, tiek šeimose, kuriose gyveno aukos, šeimos nariai piktnaudžiavo alkoholiu. Kaip jau minėta anksčiau, daugelis vaikų seksualinę prievartą patiria namuose, todėl verta paminėti, jog bene 57 procentų atveju, nukentėjusiųjų tėvai buvo išsiskyrę, 31 procentas atveju – visiškai neaugino biologinis tėvas, 6 procentai atveju – neaugino biologinė motina, 20 procentų atveju nustatė patėvių buvimą nukentėjusiojo šeimoje ir kt. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad vaikai seksualinį smurtą ir prievartą dažniausiai patiria socialinės rizikos šeimose arba nepilnose šeimose, kuomet nėra biologinio tėvo arba biologinės motinos. Tai daro didelę neigiamą įtaką vaiko psichikai tiek iki nusikalstamos veikos padarymo, tiek nusikalstamos veikos darymo metu, kadangi vaikui dažniausiai būna sunku įrodyti motinai, kad, pavyzdžiui, vaikas yra prievartaujamas patėvio, todėl dažniausiai yra grėsmė, kad toks vaiko pareiškimas bus kategoriškai neigiamas ir tokiu atveju, atmetama galimybė, kad vaikas apskritai prasitars jau bet kokiam suaugusiajam asmeniui, galinčiam padėti, nes jau buvo atstumtas artimiausio asmens, kuriuo visiškai gali pasitikėti – motinos.

Vertinant bendraamžių arba vyresnių nepilnamečių vaikų seksualinės prievartos prieš vaikus statistinius duomenis, pažymėtina, kad tokių padaromų nusikalstamų veikų skaičius, lyginant su suaugusiųjų padaromomis nusikalstamomis veikomis, yra daugiau nei per pusę mažesnis. Vertinant tokių nusikalstamų veikų priežastingumą, pažymėtina, kad viena iš priežasčių, galinti lemti vaikų tarpusavio seksualinę prievartą, yra vaikų agresija, patyčios (psichologinė prievarta arba fizinė prievarta), kurios ilgainiui pereina į seksualinę prievartą. Vaikų tarpusavio prievartos mažesni paplitimo mastai gali būti dėl kelių priežasčių: viena vertus, dažniausiai tiek psichologinė prievarta, tiek seksualinė prievarta yra naudojama prieš vaikus yra mokykloje – tai reiškia, aplinka daro tiesioginę įtaką problemos užkardymui. Neretai, šis reiškinys labai greitai užkardomas mokytojų, socialinių darbuotojų ir panašiai. Su vaikais kalbamas, skiriami tam tikri psichologai tam, kad smurtaujantys vaikai suvoktų savo veiksmų neteisėtumą, pavojingumą ir galimus pavojingus padarinius. Be to, problemos sprendimui kviečiami ir tėvai, bandoma aiškintis problemas šeimoje, kurios galėtų sukelti tokį vaikų arba paauglių elgesį. Kaip jau minėta anksčiau, neretai vaikai, patiriantys pažeminimą, engimą ar kitokio pobūdžio prievartą šeimoje, tokiu būdu bando išlieti savo blogas emocijas ant kitų vaikų, kurie labiau yra emociškai pažeidžiami. Neretai, po tokių veiksmų, smurtinius – prievartinius veiksmus padarę vaikai arba paaugliai jaučiasi emociškai geriau. Kita vertus, seksualinę prievartą

gali patirti vaikai ne namuose, o pobūviuose su bendraamžiais, pavyzdžiui gimtadieniuose, vakarėliuose ir panašiai, kuriuose neretai yra vartojami alkoholiniai gėrimai, psichotropinės medžiagos ir kita. Veikiami psichiką veikiančių priemonių, kurios neretai sukelia agresyvius jausmus ir skatina agresyvumą kitų atžvilgiu, iš esančių kitų nepilnamečių, pasirenka labiausiai pažeidžiamą auką, kurios atžvilgiu yra panaudojamas smurtas. Tačiau, vertinant situaciją Lietuvoje, pažymėtina, kad tarp vaikų ir paauglių dažniau yra naudojama kitokių formų prievarta nei seksualinė, o būtent, psichologinė arba fizinė prievarta.

Siekiant palyginti Lietuvos padėtį su užsienio šalimis, pažymėtina, kad pagal JAV statistinius duomenis, 90 % mergaičių, patyrusių seksualinę prievartą iki dešimties metų amžiaus, patiria ją šeimoje. JAV yra pradėta 58 105 bylų dėl vaikų seksualinės prievartos ir tai sudaro tik 8,3 procento padarytų nusikalstamų veikų. Remiantis statistika, JAV seksualinę prievartą patiria kas trečia – ketvirta mergaitė iki 18 metų ir kas septintas – aštuntas berniukas. Tačiau manoma, kad tikrieji rodikliai yra žymiai didesni, nes daugelis atvejų lieka neapskūsti. Pabrėžtina, kad dėl nusikalstamų veikų latentškumo yra labai sudėtinga nustatyti tikslų padarytų nusikaltimų skaičių. Atkreiptinas dėmesys, kad yra atliekami bendri statistiniai tyrimai smurtą patyrusių vaikų ir smurto prieš vaikus atvejams. Vaikų seksualinė prievarta yra vertinama kartu su kitomis smurto prieš vaikus formomis, o būtent su fiziniu bei psichologiniu smurtu. Lietuvoje, vertinant miestų ir rajonų vaiko teisių apsaugos skyrių duomenis, 2014 metais užfiksuoti 1238 smurto prieš vaikus atvejai, iš kurių viso nukentėjo 1192 vaikai.⁷³ Lyginant su 2013 metų duomenimis, smurto atvejų ir nukentėjusiųjų vaikų skaičius per pastaruosius metus sumažėjo. Pastebėtina ir tai, kad pateikiamuose statistiniuose duomenyse, užfiksuoti ir tie smurtiniai atvejai prieš vaikus, kuomet vaikai yra patyrę smurtą ne vieną kartą. Vienas iš pozityvių momentų pateikiamoje statistikoje yra tai, kad 2014 metais sumažėjo visų smurto prieš vaikus atvejų. Tačiau pažymėtina, kad vertinant nusikaltimų latentškumą, lieka nežinomas faktas, koks kiekis nusikalstamų veikų yra padaroma, apie kurias yra nepranešama. Todėl toks padarytų veikų skaičiaus mažėjimas gali lemti ne tik padarytų nusikalstamų veikų skaičiaus mažėjimą, bet ir tai, kad daug mažiau nukentėjusiųjų asmenų kreipiasi bei daug mažiau veikų yra atskleidžiamos. Būtent šių nusikaltimų statistinių duomenų vertinimas yra išimtinai kritiškas, kadangi tokia informacija nėra pagrįsta patikimumu bei duomenų išsamumu. Tokį faktą patvirtina ir Nyderlandų statistika, kuri rodo, kad 96,7 % kraujomaišos (incesto) atvejų yra net nepranešami.

⁷³ Smurtą patyrusių vaikų ir smurto prieš vaikus atvejų statistika. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. balandžio 1 d.] Prieiga per internetą <<http://vaikoteises.lt/media/file/Statisitika/smurtas2015.pdf>>.

Vertinant tai, kad jau anksčiau paminėta, jog daugelis vaikų seksualinę prievartą patiria namuose nuo jiems artimiausių šeimos narių, darytina išvada, jog bent 40 % seksualinės vaikų prievartos atvejų šeimoje yra neišaiškinama.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, pažymėtina, kad veiksniai, lemiantys vaikų seksualinę prievartą yra labai įvairūs: jie priklauso tiek nuo paties prievartautojo prigimtinės – psichologinės asmens būklės, tiek nuo pačių vaikų kaip aukų tiek socialinės, tiek ekonominės padėties. Vertinant statistinius duomenis, matyti, kad nepaisant atliktų daugelio mokslinių tyrimų, kurie nurodo, jog ekonominė padėtis vaikų seksualinės prievartos atsiradimo priežastingumui įtakos neturi, tačiau Lietuvos mokslinių tyrimų duomenimis, Lietuvoje vaikai dažniausiai seksualinę prievartą patiria žemo socioekonominio sluoksnio šeimose. Tokia statistika vertintina prieštaringai, kadangi dažniausiai žemo socioekonominio lygio šeimos yra stebimos socialinių tarnybų. Apie jų finansinę padėtį žinoma tiek darželiuose, tiek mokyklose iš jų pateikiamų oficialių duomenų, kadangi tokios šeimos naudojami įvairiomis lengvatomis. Atsižvelgiant į tai, šioms šeimoms yra skiriamas didesnis dėmesys, todėl seksualinės vaikų prievartos atvejai yra sužinomi daug greičiau. Iš tokių turimų duomenų ir yra sudaromi statistiniai duomenys, kadangi šie koncentruojasi ties tuo, kiek vaikų seksualinės prievartos atvejų yra išaiškinama. Kaip jau minėta anksčiau, mokslininkai įrodė, jog seksualinę prievartą vaikai gali patirti ir geros finansinės padėties šeimose, tačiau vertinant tai, kad prievartautojas gali būti gerai išsilavinęs žmogus, todėl būti gudresnis ir gebėti nuslėpti nusikalstamą veiką, kas neretai lemia vaikų seksualinės prievartos latentškumą, būtent finansiniame pritekliuje esančiose šeimose.

Vertinant paties prievartautojo asmenybę, labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad vis dėlto, daugelio mokslinių tyrimų įrodyta, kad tai yra psichine liga sergantys asmenys, didžiąja dalimi tai nėra pedofilija – tai yra šizofrenija. Atsižvelgiant į tokius duomenis, turėtų būti imamasi gydomųjų – reabilitacinių priemonių, siekiant gydyti seksualinę prievartą padariusius asmenis, tikslu užkardyti šių nusikalstamų veikų recidyvą, numalšinti prievartautojo norą seksualiai išnaudoti vaikus. Lietuvoje iš esmės yra taikomos tik baudžiamojo poveikio priemonės, atskirai gydymas tokiems asmenims nėra numatytas.

4. UŽKARDYMO PROBLEMOS

Ankstesniame skyriuje darbo autorė aptarė veiksnius, lemiančius vaikų seksualinę prievartą. Prieita prie išvados, kad nėra vienos esminės priežasties, kuri lemia vaikų seksualinės prievartos atsiradimą. Be to, darbo autorė aptarė duomenis, kurie patvirtina, kad Lietuvoje vaikai dažniausiai seksualinę prievartą patiria namuose. Taip pat dažnai atvejais, dėl savo amžiaus arba išsivystymo lygio, vaikai nesupranta su jais daromų veiksmų pobūdžio. Tokiais atvejais, prievartautojas linkęs įtikinti savo auką, jog tai, ką jis daro yra normalu ir siektina kad tai daro visi (suaugusieji) žmonės.

Visi aukščiau išvardintieji veiksniai palaužia vaiko pasitikėjimą artimiausiais žmonėmis ir suaugusiais, sutrikdo įprastą vaiko gyvenimo aplinką bei jos suvokimą, skatina užsisklendimą savyje bei paveikia vaiko tolesnę raidą ateityje.

Šiame skyriuje apžvelgiamos vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemos, taip pat, prie šių problemų išvardijimo bus siekiama pateikti galimus prevencinius metodus, kurie turėtų įtakos sprendžiant iškilusias problemas. Atkreiptinas dėmesys, kad vaikų seksualinės prievartos ištakos yra susijusios ne tik su baudžiamąja teise ir pabrėžtina, jog baudžiamoji teisė yra *ultima ratio* priemonė, kuri yra taikoma tik tais atvejais, kai žmogaus teisės neužtikrinamos kitų teisės šakų. Nagrinėjama darbo tema yra kaip takoskyra tarp socialinės ir baudžiamosios teisės normų, todėl siekiant įvardinti vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemas, darbo autorės nuomone, yra privalu aptarti tiek socialinio mokslo atstovų pasiūlymus vaikų seksualinės prievartos prevencijai įgyvendinti, tiek apžvelgti baudžiamosios teisės numatomas priežastis, įžvelgiamas kaip galimas vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemas.

Ankstesniuose skyriuose buvo minėta, kad vaikų seksualinės prievartos viena iš pagrindinių užkardymo problemų yra šių veikų latentškumas. Vaikai, pradėję pasitikėjimą artimiausiais žmonėmis, neretai nesitiki galintys gauti pagalbą iš kitų suaugusiųjų asmenų, todėl dažniausiai visų suaugusiųjų atžvilgiu būna nusiteikę priešiški. Pažymėtina, kad dar viena priežastis, daranti įtaką nusikalstamų veikų latentškumui, yra tai, kad vaikai nesupažindinti su savo teisių turiniu, todėl be savo tėvų, jie nežino, kur dar gali kreiptis pagalbos, ištikus seksualinės prievartos atvejui.

Atsižvelgiant į išdėstyta, matyti, kad nagrinėjamu atveju, egzistuoja šeimos ir vaiko švietimo stokos problema, susijusi su netinkamu tėvų ir vaikų švietimu apie galimus pavojus, susijusius su vaikų seksualine prievarta arba smurtu. Tokios informacijos stoka daro neigiamą įtaką tiek pačiam vaikui, tiek tėvams, kadangi nei vaikas, nei tėvai nežino kaip tinkamai elgtis ir reaguoti, susidūrus su vaikų seksualinės

prievartos situacija. Pabrėžtina, kad valstybės pagrindinė pareiga yra sudaryti sąlygas vaikų teisių apsaugai. Vaikų teisių konvencijos 4 straipsnis įtvirtina pagrindinį principą, kuris nurodo, jog turi būti imamasi būtinų teisėkūros ar kitokių priemonių, siekiant užkirsti kelią visoms vaikų seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos rūšims ir apsaugoti vaikus. Žmogaus teisių stebėjimo instituto 2011-05-20 pateiktame vertinime yra nustatyta, jog nei vienas Lietuvos teisės aktas neapsaugo vaiko nuo visų rūšių bei formų smurto.⁷⁴ Pateiktas vertinimas yra ganėtinai kritiškas Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjo atžvilgiu, kadangi koncentruojasi ties siekimu įgyvendinti tam tikrus teisės aktus, kurie turi būti įgyvendinami remiantis Vaiko teisių apsaugos konvencijos nuostatomis, tačiau iki šiol nėra tinkamai įgyvendinti. Vertinime yra nurodyta, kad šiai dienai vaiko teisinė apsauga nuo smurto yra fragmentiška: teisės normų visuma negarantuoja visapusiškos vaiko apsaugos nuo visų rūšių bei formų smurto.⁷⁵ Panašu, jog visuomenė netiki, kad smurtą galima įveikti, ir priima jį kaip neišvengiamą duotybę. Ši giluminė nuostata pasireiškia didžiosios dalies visuomenės pakantumu smurtui ir nesugebėjimu suvokti smurto daromos žalos rimtumo.⁷⁶ Tokios nuostatos persmelkusios ir valdžios institucijas, nesugebančias sukurti visaapimančios ir ilgalaikės kovos su smurtu prieš vaikus strategijos. Neužkirtus kelio smurtui prieš vaikus, neįmanoma veiksmingai užtikrinti ir kitų vaiko teisių – teisės į išlikimą, orumą, sveikatą, gerovę, raidą saugioje aplinkoje. Daugybė tyrimų ne kartą įrodė smurto prieš vaikus milžinišką, o kartais ir nepataisomą, žalą tiek pačioms smurto aukoms, tiek visuomenei.⁷⁷ Smurtas dažnai prasideda vaikui artimoje aplinkoje, iš kurios plinta į visuomenę; be to, vaikas, prieš kurį smurtaujama, labiau linkęs ir pats naudoti smurtą – taip sukuriama vadinamasis smurto ciklas. Siekiant šį ciklą nutraukti, valstybė privalo turėti aiškią kovos su smurtu strategiją, numatančią integruotas priemones, apimančias tiek paslaugas tėvystės įgūdžių stokojančioms šeimoms, tiek atsakomybės taikymą smurtautojams, tiek informavimo apie smurtą sistemą, tiek adekvačią vaiko apsaugą, pagalbą jam ir reabilitaciją.⁷⁸ Visų šių priemonių tikslas – eliminuoti visų rūšių ir formų smurtą prieš vaikus.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iki šiol tiek sociologijos, tiek edukologijos atstovų yra atlikta daug išsamių mokslinių tyrimų, kurie yra susiję su seksualinės vaikų prievartos

⁷⁴ Žmogaus teisių stebėjimo institutas “Teisinė vaiko apsauga nuo smurto: situacijos vertinimas 2011-05-20“, [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą:

<https://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Teisin%C4%97%20vaiko%20apsauga%20nuo%20smurto_I_vertinimas_2011_05_31.pdf>.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ibid.*

prevencija bei rehabilitacija. Be to, yra pateikta labai daug pasiūlymų, kurie padėtų įgyvendinti tiek tarptautinių nuostatų, tiek kitų teisės aktų tinkamą įgyvendinimą. Vaiko teisių konvencijos 5 straipsnyje yra nustatyta, jog turi būti imamasi visų būtinų priemonių, kuriomis didinamas asmenų, kurie nuolat bendradarbiauja su vaikais švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos, teismų ir teisėsaugos sektoriuose bei su sportu, kultūra ir laisvalaikio susijusiose srityse, taip pat turi būti skatinamas apie vaikų apsaugą ir jų teises. Ypatingai svarbus yra minėtos Konvencijos 6 straipsnis, kuris reglamentuoja vaikų švietimą, o būtent nustato, kad vaikams, atsižvelgiant į jų besikeičiančius gebėjimus pradinėse ir vidurinėse mokyklose, būtų teikiama informacija apie seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos pavojų ir apie apsisaugojimo priemones. Prireikus, ši informacija teikiama bendradarbiaujant su tėvais, pateikiama su bendresnio pobūdžio informacija apie lytiškumą, išskirtinį dėmesį skiriant pavojingoms aplinkybėms, ypač susijusioms su naujų informacinių ir ryšių technologijų naudojimu. Pažymėtina, kad šiai dienai, vaikų bei šeimos švietimo projektai ugdymo įstaigose yra vykdomi ganėtinai pasyviai ir fragmentiškai, iš poreikio įgyvendinti tam tikrus reikalavimus. Tokį valdžios tiek ugdymo įstaigų pasyvumą lemia tai, kad iš esmės nėra vertinamas ir suvokiamas egzistuojančios problemos mastas bei paplitimas. Iš esmės yra viešinamos deklaratyvios ataskaitos apie tai, kokie projektai planuojami įgyvendinti, kokie įgyvendinami. Pavyzdžiui, prieš penkerius metus, Europos Tarybos buvo inicijuota informacinė kampanija „Vienas iš penkių“, pagal kurią vaikų psichologai, medikai bei kiti specialistai ragina vykdyti aktyvesnę politiką dėl vaikų prevencijos prieš seksualinį išnaudojimą. Pažymėtina, kad ši kampanija Lietuvoje pradėta vykdyti tik 2015 metais, tačiau ši kampanija plečiama visoje Lietuvoje. Šios kampanijos tikslas yra informuoti tiek tėvus, tiek jų vaikus, kas yra seksualinė prievarta ir seksualinis išnaudojimas. Tai reiškia, kad absoliučiai visi vaikai – nuo darželio auklėtinių iki mokyklos dvyliktokų turi gauti informaciją apie galimus seksualinės prievartos pavojus bei galimybes nuo jo apsisaugoti. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dar iki kampanijos „Vienas iš penkių“ inicijavimo Lietuvoje, specifinė informacija apie vaikų seksualinę prievartą buvo pateikiama tik kai kuriose mokyklose, tačiau ar šią informaciją suteikti vaikams, buvo paliekama nuspręsti pačių mokyklų mokytojų diskrecijai. Neretai, šios informacijos suteikimas buvo perleidžiamas vaikų tėvams, kurie nėra specialistai ir dažnai nežino, kaip tinkamai informuoti vaikus apie galimus pavojus. Dažniausiai pasitaikantis atvejis, kaip jau ne kartą minėta anksčiau, yra smurtas artimoje aplinkoje, todėl šeimos dažniausiai yra linkusios nutylėti apie tokius smurto atvejus, nes prievartautojai yra vaikui gerai pažįstami asmenys – šeimos draugai, giminaičiai. Šeimos dažniausiai kreipiasi į medikus

tik jau po skaudžių pasekmių – prievartavimo, žagavimo. Todėl socialiniai tyrimai, apklausos, anot specialistų Lietuvoje vykdomos tik retrospektyviai, o būtent – klausiama jau suaugusiųjų žmonių apie vaikystėje patirtus išgyvenimus, todėl tokie duomenys taip pat iškreipia statistiką.

Pažymėtina, kad vaikams, patyrusiems seksualinę prievartą, pagalbą teikia įvairios institucijos: psichologo konsultacijos vaikams bei jų šeimoms, mokyklos socialinio pedagogo pagalba, atliekamas socialinis darbas su šeima teikiamos kitos socialinės paslaugos (pvz.: nukreipta į dienos centrą), nustatyta globa (rūpyba). Atkreiptinas dėmesys, kad šiai dienai, Lietuvoje yra labai silpna tarpžinybinio bendradarbiavimo, teikiant pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos, sistema. Nukentėjusiojo vaiko tėvai arba pats vaikas gali kreiptis pagalvos į įvairias institucijas: savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojus, medicinos įstaigas, policiją, mokyklos darbuotojus, socialinius darbuotojus ir kt. Tarpžinybinio bendradarbiavimo stoka yra viena iš priežasčių, lemiančių tikslios statistikos nebuvimą apie vaikų patiriamą seksualinę prievartą. Faktiškai, trūksta vientiso mechanizmo, kuris nustatytų aukščiau paminėtų institucijų bendradarbiavimą vaiko atžvilgiu bei papildomai nustatyti pagrindinę koordinuojančią šį procesą, tarnybą.

Tarpžinybinis bendradarbiavimas – tai skirtingų žinybų įstaigų susibūrimas bendrai veiklai bei bendram tikslui. Naudojamos formalios ir neformalios priemonės, kad padėti užtikrinti vaiko gerovę, jo saugumą, pilnavertį bendravimą šeimoje, mokykloje, draugų būryje. Smurto prieš vaiką atveju efektyviausias pagalbos būdas – visų sričių specialistų vieningas darbas, pastangų suderinamumas.⁷⁹

Tarpžinybinio bendradarbiavimo teigiami aspektai:

- Visapusiškas problemos ir jos sukeltų padarinių įvertinimas;
- Visapusiškas situacijos įvertinimas;
- Efektyvesnis veiksmų planavimas ir įgyvendinimas;
- Efektyvesnis finansinių bei žmogiškųjų išteklių panaudojimas;
- Geresni žinybų sprendimai bei efektyvesnis intervencijos procesas;⁸⁰

Tarpžinybinio bendradarbiavimo neigiami aspektai:

- Skirtingos žinybų nuostatos į smurto prieš vaikus problemos sprendimą;

⁷⁹ Teisės instituto mokslinis tyrimas „Trumpalaikės ir ilgalaikės rehabilitacijos paslaugų teikimo programų smurtą patyrusiems nepilnamečiams bei nepilnamečiams smurtautojams koncepcija“, 2005 m., p. 6-7.

⁸⁰ *Ibid.*

- Skirtingi žinybų prioritetai;
- Skirtingas išsilavinimas bei profesinė patirtis;
- Padidėjęs darbo krūvis.⁸¹

Svarbu atsižvelgti ne tik į bendrą visų tikslą, bet ir nepamiršti atskirų žinybų lūkesčių bei dalyvavimo bendroje veikloje motyvacijos. Darbas su kitomis žinybomis reikalauja pasiruošimo vertinti kiekvienos srities statusą ir indėlį, reikalauja kantrybės ir pasitikėjimo.⁸² Siekiant efektyvaus tarpžinybinio bendradarbiavimo, būtina:

- vystyti komandoje tarpusavio pagarbą, gerbti kiekvieno komandoje dalyvaujančio specialisto žinias ir patirtį,
- vertinti kiekvieno indėlį į bendrą veiklą,
- pasidalinti atsakomybe, pripažįstant kiekvieno stipriąsias ir silpnąsias puses,
- susitarti dėl pagrindinių tikslų, atsižvelgti į kiekvieno specialisto poreikius.⁸³

Pažymėtina, kad nukentėjusiajam vaikui bei jo šeimai pagalba privalo būti teikiama nuo pranešimo apie įvykusį įvykį iki viso proceso pabaigos. Pabrėžtina, jog efektyvią pagalbą seksualinę prievartą patyrusiems vaikams galima suteikti tik tuo atveju, kuomet apie įvykį yra oficialiai pranešama atsakingoms institucijoms. Pagalba nukentėjusiam vaikui ir jo šeimai yra būtina nuo pranešimo apie įvykį iki reabilitacijos proceso pabaigos. Efektyvi pagalba smurto aukoms galima tik tada, jeigu apie smurto faktą yra oficialiai pranešama. Tarpžinybinio bendradarbiavimo efektyvumas pasireiškia tuo, jog teikiama efektyvesnė ir greitesnė pagalba prievartą patyrusiems vaikams ir jo šeimai. Pažymėtina, kad ypatingai išskiriama nauda vaikui, kadangi tokiu atveju būtų užtikrinamos vaiko teisės, išvengtas antrinis vaiko traumavimas tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek baudžiamojo proceso metu bei garantuotas greitas ir efektyvus visų suinteresuotų institucijų darbas.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, aktualu pažymėti tai, kad vaikų seksualinės prievartos problema yra eskaluojama ir tiriama jau daugiau nei 10 metų, tačiau elementarus bendras vaikų ir jų tėvų bei visuomenės informavimas apie vaikų seksualinę prievartą inicijuotas tik per pastaruosius penkerius metus. Iš to galima daryti išvadą, kad įstatymų leidėjas nėra pakankamai suinteresuotas įgyvendinti vaiko teisių apsaugą, be to galimai nėra visiškai susipažinęs su pačios egzistuojančios problemos mastu. Vertinant

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*

⁸³ *Ibid.*

tai, kad iš esmės nei tėvai, nei vaikai nėra tinkamai supažindinami su nusikalstamos veikos požymiais, galima daryti prielaidą, kad ir tai daro šio nusikaltimo latentškumą, kadangi nemokėdami tinkamai atpažinti nusikaltimo bendruosius požymius, tiek nusikaltimo aukos, tiek už jas atsakingi asmenys tinkamai nemokės realizuoti galimybes pranešti atsakingiems asmenims apie nusikaltimą. Pabrėžtina, kad ne mažesnę neigiamą įtaką daro ir tarpžinybinio bendradarbiavimo stoka, todėl visas procesas, kuris yra pradedamas, stipriai užvilkinamas ir iš esmės ne padedama vaikui, o dar labiau kenkiama.

Pažymėtina, kad įstatymo leidėjo veiksmų nusikaltimų žmogaus seksualinei apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui negalima vertinti kaip neveikimą arba pasyvumą normų atžvilgiu. Minėti straipsniai buvo keisti bei pildomi kelis kartus. Įvairaus pobūdžio reikalavimai bei sprendimai griežtinti baudžiamąją atsakomybę už padarytus nusikaltimus Lietuvoje nėra nauji, tačiau pastaraisiais metais, jie ypatingai padažnėjo. O. Fedosiukas pastebėjo, kad „įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso nuo rinkėjų, užtat tiesiog priversta pataikauti ne visada adekvačiam jų emociniam nusiteikimui“. Nagrinėjamos temos ribose aktualu apžvelgti įstatymų leidžiamosios valdžios būdus vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemas spręsti griežtinant baudžiamąją atsakomybę už padarytas nusikalstamas veikas. Pažymėtina, kad tai aktualu ne tik vaikų seksualinės prievartos atžvilgiu, tačiau ir visų seksualinių nusikaltimų apskritai, kadangi vertintinas bendras įstatymų leidėjo elgesys normų atžvilgiu.

2005 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas pateikė išvadą „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 153 straipsnio bei kodekso papildymo 151¹ straipsniu įstatymo projekto“.⁸⁴ Šios išvados 4-ajame punkte aptariamas siūlymas BK 151¹ straipsnio sankcija – laisvės atėmimas iki penkerių metų. Teisės departamento išvadoje nurodyta, jog „manyta, kad tokia sankcija, nenumatant alternatyvių laisvės atėmimui bausmių, yra per griežta. Priėmus siūlomą BK 151¹ straipsnį ir jame numačius baudžiamąją atsakomybę už savanoriškus lytinius santykius su jaunesniais negu šešiolika metų asmenimis, reikėtų traukti baudžiamojon atsakomybėn ir asmenis, su jais sudariusius santuoką“.

Pabrėžtina, kad teisės departamento racionalus aiškinamojo rašto vertinimas puikiai atspindi įstatymo projekto autorių suinteresuotumą griežtinti baudžiamąją atsakomybę, neatsižvelgiant į kitas jau galiojančias įstatymų nuostatas. Būtinybė derinti įstatymus tarpusavyje siekiant įtvirtinti vientisą, žmogaus teises užtikrinantį teisinį reguliavimą turėtų būti pagrindinis įstatymų leidžiamosios valdžios tikslas.

⁸⁴ 2005 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 153 straipsnio bei kodekso papildymo 151¹ straipsniu įstatymo projekto“.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad minėtas bandymas sugriežtinti baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas nebuvo vienietinis įstatymų leidžiamosios valdžios atvejis. Lygiai po keturių metų, 2009 m. birželio 17 dieną, Teisės departamentas pateikė dar vieną išvadą dėl įstatymo projekto, jau „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 153 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto“.⁸⁵ Minėtu projektu siūloma didinti minimalias ir maksimalias terminuoto laisvės atėmimo bausmės ribas straipsnių, reglamentuojančių atsakomybę už nepilnamečių ir mažamečių seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, sankcijose. Teisės departamentas išaiškino, kad „baudžiamoji teisė yra paskutinė priemonė (*ultima ratio*) ir nėra skirta spręsti problemas, kurių priežasčių šalinimas yra kitų politikos sričių, o ne baudžiamosios politikos objektas. Atsižvelgiant į tai, diskutuotina, ar projektu teikiami siūlymai yra adekvatūs projekto aiškinamajame rašte nurodytiems tikslams ir uždaviniams apsaugoti nepilnamečius ir mažamečius asmenis nuo prievartinio suaugusiųjų seksualinių poreikių tenkinimo. Juolab, kad projekto rengėjai patys projekto aiškinamajame rašte teigia, kad „Dažnai kaltininkai lieka realiai nubausti, ar yra nubaudžiami aiškiai per švelniai. Tokie asmenys toliau vaikšto laisvėje ir toliau tvirkina, prievartauja vaikus“, o tai akivaizdžiai yra baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo, o ne jos reglamentavimo problema“.

Bendroji nusikalstamumo prevencija kaip baudžiamųjų įstatymų ir bausmės tikslas, minimas projekto aiškinamajame rašte („kartu bus įgyvendinta ir efektyvi prevencinė priemonė“), baudžiamosios teisės moksle yra kritikuojama, kadangi ji nėra susijusi su konkrečiu nusikaltimą padariusiu asmeniu, todėl nesukuria baudžiamųjų teisinių santykių.⁸⁶ Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad naujajame BK, galiojančiame nuo 2003 m. gegužės 1 dienos, yra atsisakyta bendrosios prevencijos kaip Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų paskirties („saugoti asmenis ir visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių grasinant kriminalinėmis bausmėmis“ – senojo BK 1 straipsnio 4 punktas). Be to, kriminologijos moksle jau prieš kelis šimtus metų yra įrodyta, jog ne bausmių griežtumas, o jų neišvengiamumas yra geriausia nusikalstamumo prevencijos priemonė.⁸⁷

Teisės departamento pateikta išvada yra išsami ir pakankama, todėl pritartina tokiai pozicijai. Kaip jau minėta anksčiau, pažymėtina, kad įstatymo leidžiamoji valdžia

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, Teisės departamento 2009 m. birželio 17 d. išvada Nr. XIP-752 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 153 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto“.

⁸⁶ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 1998, p. 346.

⁸⁷ Žr., pavyzdžiui, Š. Monteskjė „Apie įstatymų dvasią“ („Gerą įstatymų leidėją labiausiai domina ne bausmės už padarytus nusikaltimus, bet kelio nusikaltimams užkirtimas“), Č. Bekarija „Apie nusikaltimus ir bausmes“ („Kovoti su nusikalstamumu reikia ne vien tik kriminalinėmis bausmėmis“).

vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemas siekia išspręsti priimdama populistinius sprendimus, būdama įtakota rezonansinių bylų įvykių, bei visuomeninės pozicijos nuostatų, siekdama išvelgti teisės reglamentavimo problemas, o ne teisės įgyvendinimą.

Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymo leidžiamajai valdžiai teisės departamento teikiamų išvadų išsamumas bei adekvatumas yra nepakankamas, kadangi tokių įstatymų projektų teikimas tęsiamas iki šiol. Atsižvelgiant į tai, 2013 metų rugpjūčio 28 d. Lietuvos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 792 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 153 straipsnių pakeitimo ir 95 straipsnio papildymo įstatymo projekto Nr. XIIP-400“, kuriuo minėtam įstatymo projektui buvo nuspręsta nepritarti. Įstatymo projekte siūloma griežtinti baudžiamąją atsakomybę už išžaginimą, seksualinį prievartavimą ir mažamečio tvirkinimą. Griežtinant baudžiamąją atsakomybę už minėtus nusikaltimus, įstatymo projekte siūloma nustatyti minimalią laisvės atėmimo bausmės ribą arba didinti jau nustatytą minimalią ribą, taip pat kai kuriais atvejais didinti ir maksimalią laisvės atėmimo bausmės ribą. BK 149 straipsnyje nustatyta, kad išžaginimas (BK 149 straipsnio 1 dalis), išžaginimas su bendrininkų grupe (BK 149 straipsnio 2 dalis), nepilnamečio išžaginimas (BK 149 straipsnio 3 dalis), seksualinis prievartavimas (BK 150 straipsnio 1 dalis), seksualinis prievartavimas su bendrininkų grupe (BK 150 straipsnio 2 dalis), nepilnamečio seksualinis prievartavimas (BK 150 straipsnio 3 dalis) priskiriami prie sunkių nusikaltimų. Mažamečio išžaginimas (BK 149 straipsnio 4 dalis) ir seksualinis prievartavimas (BK 150 straipsnio 4 dalis) priskiriami prie labai sunkių nusikaltimų, mažamečio tvirkinimas (BK 153 straipsnis) – prie apysunkių nusikaltimų. Taigi baudžiamoji atsakomybė už išžaginimą, seksualinį prievartavimą ir mažamečio tvirkinimą pagal esamą teisinį reglamentavimą prilyginama atsakomybei už nusikaltimus labiausiai ginamiems visuomenės gėriams.

Pažymėtina, kad įstatymo aiškinamajame akte buvo siūloma už mažamečio išžaginimą ir seksualinį prievartavimą numatyti baudžiamąją atsakomybę, kuri būtų griežtesnė arba tokia pat kaip ir už nužudymą (BK 129 straipsnio 1 dalis). Sutiktina su Vyriausybės pateiktu išaiškinimu, kuriame konstatuota, kad baudžiamojo kodekso sankcijos turi būti proporcingos ir neiškreipti paties BK loginės sankcijų sistemos. Konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai reiškia – už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje ne kartą pabrėžta – tarp siekiamo tikslo nubausti teisės

pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proportcingumas), už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje.⁸⁸

BK nustačius naują seksualinio prievartavimo sudėtį, lytinės aistros tenkinimas bet kokio fizinio sąlyčio būdu (*inter femora*) pripažintas sunkesniu nusikaltimu nei anksčiau nustatyti tvirkinamieji veiksmai, taigi smarkiai sumažėjo veikų, traktuotinių kaip mažamečio tvirkinimas, ratas. Juo labiau kad pavojingiausi seksualinio pobūdžio veiksmai prieš vaiką, esant fiziniam sąlyčiui, pripažinti sunkiu (nepilnamečio asmens seksualinis prievartavimas (BK 150 straipsnio 3 dalis) ar labai sunkiu nusikaltimu (mažamečio asmens seksualinis prievartavimas (BK 150 straipsnio 4 dalis). Pagal mažamečio tvirkinimo sudėtį dabar kvalifikuojami tik tokie veiksmai, kurie nėra susiję su fiziniu sąlyčiu, pavyzdžiui, lytinis santykiavimas mažamečio akivaizdoje, pornografijos demonstravimas ar kitoks mažamečio intelektualinis tvirkinimas ir panašiai.

Neginčijant tokių veikslių pavojingumo ir remiantis tuo, kas išdėstyta, vis dėlto manoma, kad šiuo metu galiojanti sankcija (laisvės atėmimo bausmė iki penkerių metų ir alternatyvios bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu) proporcinga, be to, abejotina, ar mažamečio tvirkinimas, atsižvelgiant į šios veikos specifiką (padarymo būdą, pasekmes ir kita), galėtų būti priskirtas sunkiems nusikaltimams.

Siekiant užkirsti kelią nusikalstamosioms veikoms, būtina neužmiršti, kad, be bausmių griežtinimo, ne mažiau svarbi priemonė – baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumo principo tinkamas įgyvendinimas. Kovoiant su seksualinio pobūdžio nusikalstamosiomis veikomis prieš vaikus, visų pirma būtina įvairiomis priemonėmis siekti, kad kuo dažniau ir efektyviau tokios nusikalstamos veikos būtų atskleidžiamos, o jas padarę asmenys deramai nubausti ir taip užtikrintas atsakomybės neišvengiamumo principo įgyvendinimas.

Įdomu tai, kad įstatymo projekte taip pat siūloma netaikyti senaties mažamečio asmens išžagininimui ir seksualiniam prievartavimui ir mažamečio tvirkinimui. BK 95 straipsnio 8 dalyje nurodyti nusikaltimai, kuriems dėl jų pavojingumo visai žmonijai netaikoma apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis (tokie nusikaltimai įtvirtinti vadovaujantis Jungtinių Tautų 1968 m. Konvencija dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir už nusikaltimus žmoniškumui ir Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutu. Nors mažamečio išžagininimas ir seksualinis prievartavimas ir mažamečio tvirkinimas – pavojingi nusikaltimai, tačiau jie negali būti prilyginti nusikaltimams visai

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, Teisės departamento 2009 m. birželio 17 d. išvada Nr. XIP-752 "Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 153 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto"; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d., nutarimas.

žmonijai. Be to, BK 95 straipsnio 3 dalyje nurodyta – kai nuo *inter alia* nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui nukentėjo nepilnametis, senaties terminas negali baigtis anksčiau, negu šiam asmeniui sueina dvidešimt penkeri metai. Manoma, kad šios nuostatos visiškai pakanka seksualinio pobūdžio nusikaltimų, padarytų nepilnamečiui, pavojingumui išreikšti.

Atsižvelgiant į pateiktą Lietuvos Respublikos Vyriausybės išaiškinimą, akivaizdu, kad įstatymų leidžiamosios valdžios siekis kovoti su seksualiniais nusikaltimais prieš mažamečius ir nepilnamečius vaikus koncentruojasi tik ties baudžiamųjų įstatymų griežtinimu. Tiek Teisės departamento pateiktose 2005 ir 2009 metais išvadose, tiek 2013 metų pateiktame Vyriausybės nutarime matyti panašūs įstatymo projektų atmetimo motyvai. Apibendrinant, galima daryti išvadą, jog įstatymų leidėjas priima sprendimus, kurie yra neproporcingi galiojančioms įstatymų nuostatomis, o bandymas griežtinti ir tokiu būdu išspręsti vaikų seksualinės prievartos bei išnaudojimo užkardymo problemą yra mažiausiai neadekvatus. Pažymėtina, kad situacijos išsprendimas bandant ištaisyti baudžiamosios teisės reglamentavimo problemą yra akivaizdžiai klaidingas pasirinkimas. Šiandien dienai baudžiamojo įstatymo sankcijos yra pakankamos siekiant nubausti asmenį padariusį nusikaltimą žmogaus seksualinei apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui.

Žvelgiant iš kitos pusės, yra suprantama įstatymo leidėjo pozicija. Visuomenę pasiekus rezonansinėms byloms, susijusioms su vaikų seksualine prievarta, sukėlė pakankamai didelį skandalą, ko pasekoje įstatymų leidėjas pradėjo teikti pasiūlymus, susijusius su galiojančių baudžiamųjų įstatymų, numatančių nusikaltimų žmogaus seksualinei apsisprendimo laisvei, pakeitimu. Kriminologijos mokslo atstovai šį reiškinį įvardija emocionaliąja kriminalizacija.⁸⁹ Emocionali kriminalizacija iš esmės reiškia įstatymų keitimą dėl visuomenę sukrėtusios tam tikros problemos. Paprastai emocionali kriminalizacija yra skubota, nepagrįsta detalesniais kriminologiniais tyrimais. Tokiu būdu, įstatymų leidėjas siekia atstatyti pažeistą tvarką dėl padarytos nusikalstamos veikos bei sureaguoti į nelaimę.

Tiek Europos sąjungos, tiek tarptautiniu mastu yra pripažįstama, jog su vaikų seksualine prievarta ir seksualiniu išnaudojimu turi būti kovojama taikant atgrasančias sankcijas. Todėl įstatymo leidėjo pozicija, akivaizdžiai yra tokia, jog šiai dienai Lietuvos Respublikos baudžiamasis įstatymas yra nepakankamai griežtas minėtų nusikalstamų veikų atžvilgiu. Pažymėtina, kad nepaisant to, jog sankcijos turi būti atgrasančios, svarbu

⁸⁹ Emocionali kriminalizacija yra visuotinio pasipiktinimo koku nors įvykiu arba faktu išraiška. Žr. Justickis V. Kriminologija I dalis. Vilnius, 2001. p. 109-110.

vertinti ir tai, kad įstatymas taip pat be kita ko turi būti veiksmingas ir proporcingas, todėl įstatymų leidėjas, siekdamas kovoti su vaikų seksualine prievarta, turi žvelgti ne į baudžiamojo įstatymo reglamentavimo problemas, o į šio įstatymo įgyvendinimo problemą.

Ryšium su tuo, jau ankstesniame skyriuje minėta 1994-2010 metais atlikta teismo psichiatrijos-psichologijos ekspertizių atliktoje analizėje yra konstatuota, jog iki šiol Lietuvos teismų praktikoje nei pedofilijos, nei kitokio seksologinio sutrikimo diagnozė nelaikoma pagrindu pripažinti asmenį nepakaltinamą, paprastai tokie asmenys nepripažįstami ir ribotai pakaltinamais, todėl lieka atviras klausimas, dėl tokių asmenų gydymo, nes jokios priverčiamosios medicinos priemonės jiems nenumatytos ir netaikomos.⁹⁰

Pažymėtina, kad užsienio valstybėse, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje (Anglijoje ir Velse) lytinius nusikaltimus padariusių asmenų gydymą gali vykdyti Nacionalinė probacijos tarnyba.⁹¹ Tokios programos tikslas – išmokyti individus savikontrolės mechanizmų, kas padėtų pakeisti požiūrį bei elgesį ir užkardytų kelią tolimesniems nusikaltimams. Programos turinys sudarytas atsižvelgiant į pripažintus tyrimų rezultatus, kuriais remiantis nustatyti efektyviausi būdai pakeisti pažeidėjo mąstymo modelius ir elgesį.⁹²

Dar išskirtinas ir kognityvinių-bihevioristinių programų vykdymo lygmuo – tai bendruomeninės lytinius nusikaltimus padariusių asmenų reabilitacijos programos, paplitusios JAV ir Kanadoje. Šio pobūdžio programos pripažįsta bendruomenės įtraukimo į reabilitacijos procesus svarbą, akcentuoja būtinybę taikyti ilgalaikes programas lytinius nusikaltimus padariusiems asmenims. Pavyzdžiui, Kelounos (Kanada) gydymo programa yra bendruomeninė privati veikla.⁹³ Dar viena Kanados bendruomeninė programa – tai suaugusiųjų teismo psichiatrijos paslaugos „Nanaimo“. Šios ambulatorinės programos tikslas yra išplėtoti nusikaltimą padariusio asmens įgūdžius, kurių jis išmoko besigydydamas įkalinimo įstaigoje. Ši programa daugiausiai dėmesio skiria

⁹⁰ DAŠKEVIČIUS K., MARCINKEVIČIENĖ J., JONELIŪKŠTIENĖ V., ŽUKAUSKAS G. „Teismo psichiatrijos – psichologijos ekspertizių, atliktų kaltinamiesiems, padariusiems seksualinius nusikaltimus prieš vaikus ir paauglius, analizė (1994-2010 m.), Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos, žurnalas „Sveikatos mokslai“, p. 5-11, 2012 m.

⁹¹ Sex Offender Groupwork Programme // National Probation Service for England and Wales. [interaktyvus] [Žiūrėta 2016 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.probation.homeoffice.gov.uk/.../SexOffenderSentencerLeaflet1revised.pdf>>.

⁹² *Ibid.*

⁹³ Community Based Sex Offender Treatment Programs // John Howard Society of Alberta. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.johnhoward.ab.ca/pub/pdf/C18.pdf>>.

psichodinaminei, kognityvinei-bihevioristinei, švietimo bei recidyvo prevencijos technikoms.⁹⁴

Taip pat, paminėtinas bendruomeninis reintegracijos projektas „Palaikymo ratas“. Šiuo projektu siekiama sumažinti recidyvo rodiklius ir palengvinti pažeidėjo reintegraciją į visuomenę. Projekte daugiausia dalyvauja savanoriai, kurie su buvusiais nuteistaisiais suformuoja vadinamuosius „palaikymo ratus“. Projekte dalyvauja maždaug 45 savanoriai, kurie padeda vykdant septynių pažeidėjų reabilitaciją. Tokio pobūdžio projektai išreiškia būtinybę padėti lytinės prievartos aukoms, kaip atskaitos taško tarp bendruomenės ir buvusio pažeidėjo bei nustatyti palaikymo svarbą, taip pat svarbą vengti asmens viktimizacijos ateityje ir priimti buvusį nuteistąjį atgal į bendruomenę.⁹⁵

Pažymėtina, kad tokių projektų naudos efektyvumas pasireiškia nusikaltimų recidyvo sumažėjimu. Atsižvelgiant į tai, turi būti vertinamas ne tiek lytinį nusikaltimą prieš vaiką padariusio asmens įkalinimo klausimas, kiek siekis tokį asmenį pataisyti ir išgydyti. Kaip jau minėta darbe anksčiau, didžioji dalis nusikaltimus prieš nepilnamečius ir mažamečius vaikus yra padarę asmenys, sergantys įvairiomis ligomis, pavyzdžiui, šizofrenija, pedofilija ir kitais psichiniais sutrikimais. Be to, minėta ir tai, jog Lietuvos teismų praktikoje nėra numatyta atvejų, kuomet padarę tokio pobūdžio nusikalstamas veikas, asmenys, būtų gydomi psichiatrijos įstaigose. Pabrėžtina, kad šiai dienai pagrindinis tiek įstatymo leidžiamosios valdžios, tiek įstatymo vykdomosios valdžios tikslas yra nubausti asmenį, o ne jį pagydyti arba pataisyti. Alternatyvios baudžiamosios atsakomybės priemonės yra naudojamos ganėtinai retai, kadangi tokio nusikaltimo pateisinimas koncentruojasi tik ties nubaudimu. Ši pozicija turi nemažai oponentų tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Oponentų pagrindinis argumentas yra tas, jog iki šiol nėra pateikti tikslūs rezultatai, pagrindžiantys, jog psichologinis gydymas yra veiksmingas ir galintis pataisyti lytinius nusikaltimus padariusius asmenis. Pažymėtina, jog pagal Bausmių vykdymo kodekso 3 skirsnį bei Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 25 skyrių, pataisos namuose turi būti vykdomos nuteistųjų socialinės reabilitacijos programos. 2008 m. balandžio 24 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu buvo patvirtinta Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa. Ši programa yra bene vienintelė, kurioje buvo numatyta sukurti specialią terapijos programą asmenims, padariusiems lytinius nusikaltimus prieš vaikus. Remdamasi šiuo nutarimu, Kalėjimo departamentas užsakė minėtą terapijos programą lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusiems nusikaltėliams. Ši programa apie 2 metus

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*

buvo taikoma Alytaus ir Pravieniškių pataisos namuose. Programa rėmėsi kognityvinės elgesio terapijos principais: siekiama keičiant mąstymo schemas keisti nusikaltusių asmenų elgesį. Šią programą turėjo vykdyti psichologai, kurie dirba įkalinimo įstaigose. Pats programos vykdymas paremtas trimis principais: individualizavimo, savanoriškumo ir viešumo. Dalyvavimas tokiose programose yra savanoriškas. Be to, ši programa yra skirta kiekvieno asmens individualiesiems poreikiams, todėl priklausomai nuo jų, vykdoma grupėse arba individualiuose užsiėmimuose.

Siekiant užtikrinti tinkamą panašių programų vykdymą, yra svarbu stiprinti terapinę psichologinę pagalbą nuteistiesiems asmenims. Tokiu būdu bus efektyvinami atliekamų programų tikslai ir pasiekiami rezultatai.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje ne vieną kartą buvo pateikiami pasiūlymai registruoti lytinius nusikaltimus padariusius asmenis bei pedofilus. Lyginant su užsienio valstybėmis, pažymėtina, kad pirmąją valstiją, kuri iki gyvos galvos pradėjo registruoti lytinius nusikaltimus padariusius asmenis yra JAV valstija Kalifornija, 1947 metais. Tokius nusikaltėlius Kalifornijoje pradėta registruoti nuo 1996 metų, priėmus Megan's įstatymą, todėl kiekvienas pilietis, norėdamas gauti bet kokią informaciją apie lytinius nusikaltėlius, galėjo tiesiog paskambinti telefonu arba apsilankyti atitinkamoje institucijoje ir susipažinti su teikiama duomenimis. Be to, nuo 2004 metų už kai kuriuos lytinius nusikaltimus nuteisti asmenys yra skelbiami viešai Teisingumo departamento tinklalapyje. JAV yra pastebima tendencija registruoti lytinius nusikaltimus padariusius asmenis ne tik prieš vaikus, bet ir apskritai visiems lytinius nusikaltimus padariusiems asmenims. Pažymėtina, kad vienas pagrindinių tokio registravimo motyvų yra sunkūs padariniai seksualinę prievartą patyrusiai aukai. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo įstatymu taip pat yra ribojamos bet kokios galimybės dirbti įstaigose, kuriose darbas yra tiesiogiai susijęs su vaikais (pavyzdžiui, vaikų darželiai, mokyklos, gydymo įstaigos ir pan.). Pastebėtina, kad Lietuvoje taip pat yra reiškiami iniciatyvų, kurių tikslas įteisinti lytinius nusikaltimus padariusio asmens galimybes dirbti su vaikais. Tačiau iki šiol Lietuvos Seime tokie pasiūlymai dar vis yra atmetami, motyvuojant, kad tokiu būdu bus pažeistos lytinius nusikaltimus padariusio asmens teisės, kadangi jis bus diskriminuojamas būtent dėl galimybių susirasti darbą. Toks įstatymų leidėjo sprendimas vertintinas kritiškai, kadangi tokiu būdu, įstatymų leidėjas parodo veikimą tik įstatymų griežtinimo kryptimi, siekiant apsaugoti vaikus nuo seksualinės prievartos ir nesiima kitų veiksmų, kurie pateisintų vaikų apsaugą nuo seksualinės prievartos būtent prevenciniu lygmeniu.

Lietuvoje yra bendras Įtariamųjų, kaltinamųjų ir teistų asmenų žinybinis registras, kuris yra tvarkomas Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos.

Šiame registre yra talpinami duomenys apie asmenis nuo ikiteisminio tyrimo pradžios ir iki teistumo išnykimo. Pabrėžtina, kad šiame registre nėra jokios informacijos apie nusikalstamą veiką padariusio asmens gyvenamąją vietą. Tokie duomenys yra pasiekiami tik Gyventojų registre, jeigu asmuo yra deklaravęs gyvenamąją vietą. Valstybinė asmens duomenų apsaugos inspekcija, atlikusi patikrinimus keliose įkalinimo įstaigose, nurodė jog pataisos įstaigos nenurodė pakankamo teisinio pagrindo remiantis kuriuo policijai turi būti pranešama apie asmens, kuris visiškai atliko laisvės atėmimo bausmę, gyvenamąją vietą. Iki šiol lieka atviras klausimas, ar yra reikalingumas įstatymuose įtvirtinti nuostata dėl policijos informavimo apie asmenų, visiškai atlikusių laisvės atėmimo bausmę, gyvenamąją vietą. Iš esmės šiai dienai galioja tokia pozicija, jog tokia nuostata sudarytų geresnes galimybes policijos pareigūnams kontroliuoti lytinius nusikaltimus padariusius asmenis ir tai galėtų pasitarnauti efektyvesnei lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencijai.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, pažymėtina, kad šiai dienai teisinis lytinius nusikaltimus padariusių asmenų registro reikalingumas vertintinas dviprasmiškai. Viena vertus, asmenys, kurie padarė sunkius arba labai sunkius nusikaltimus, atlikę laisvės atėmimo bausmę, darbo autorės nuomone, turėtų būti įtrauktini į panašų registrą, kadangi vien padarytos nusikalstamos veikos sunkumas suponuoja asmens veiksmų pavojingumą, tyčią bei norą, kad kiltų pavojingi padariniai. Tokie veiksmai neretai gali reikšti ir asmens polinkį vėl nusikalsti (recidyvas). Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teisinėje sistemoje yra plėtojama nusikalstamas veikas padariusių asmenų resocializacija arba pataisymas, todėl, asmenys, kurie išeina iš kalėjimo, atlikę laisvės atėmimo bausmę, yra laikytini pasitaisę, todėl tokių asmenų įtraukimas į viešą registrą, pažeistų jų teises į asmeninį gyvenimą.

Vertinant vaikų seksualinės prievartos užkardymo problematiką, pažymėtina, kad šiai dienai, įstatymų leidėjas iš esmės imasi ne visai tinkamų priemonių nagrinėjamai problemai užkardyti. Iš pateiktų mokslinių darbų analizės bei socialinių, edukologijos mokslo atstovų išvadų matyti, kad vaikų seksualinę prievartą reikia užkardyti imantis socialinių-skatinamųjų įgyvendinimo priemonių. Tai galėtų būti, pavyzdžiui tėvų ir vaikų švietimas apie vaikų seksualinę prievartą, o būtent informavimas apie egzistuojantį reiškinį, galimus pavojus bei nurodyti, į kokias institucijas reikia kreiptis, ištikus tokiam įvykiui. Taip pat, būtina informuoti ir ugdymo įstaigų darbuotojus (mokytojus, socialinius pedagogus, psichologus, darželių auklėtojus ir kt.) apie vaikų seksualinės prievartos požymius, kaip atpažinti, jog vaikas patiria seksualinę prievartą bei kaip elgtis esant tokiai situacijai. Be to, numatyti mokytojų veiksmus, susijusius su tėvų informavimu, rizikos

vertinimu būnant vaikui šeimoje – o būtent privalu įvertinti tai, ar vaikas yra saugus toje aplinkoje, kokioje jis gyvena, bei priimti atitinkamus sprendimus dėl įgaliotų institucijų informavimo.

Pabrėžtina, kad tokių veiksmų atlikimas užtikrintų galimus seksualinės prievartos pasireiškimo užkardymą, o taikomos prevencinės priemonės suteiktų galimybę užtikrinti potencialių seksualinės prievartos aukų atpažinti veiksmus, menančius seksualinės prievartos požymius bei apsisaugoti arba laiku pranešti apie šią nusikalstamą veiką, dar nepatyrus sunkesnių nusikaltimo padarinių.

Šiai dienai įstatymų leidėjas įtvirtina represyvias baudžiamojo įstatymo nuostatas, susijusias su lytiniais nusikaltimais. Vertinant situaciją tiek žiniasklaidos priemonių eskaluojamą, tiek teismų praktikos sistemine analizę, galima daryti išvadą, jog BK nuostatų griežtinimas nedaro jokios įtakos siekiant išspręsti vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemas. Atsižvelgiant į tendencijas, pažymėtina, kad baudžiamojo įstatymo nuostatų, susijusių su lytiniais nusikaltimais griežtinimas nedaro jokios įtakos lytinių nusikaltimų mažėjimui.

IŠVADOS

1. Lietuvoje lytinis santykiavimas su vaiku kaip nusikalstama veika buvo įtvirtintas 1903 m. Rusijos baudžiamajame statute. Iki tol, seksualinės prievartos temai apskritai buvo skiriama itin mažai dėmesio, o vaikas ilgą laiką nebuvo pripažįstamas seksualinės prievartos nukentėjusiuoju.
2. Esminių vaikų seksualinės prievartos veiksnių mokslininkai neišskiria, tačiau pripažįstama, kad vaikų seksualinę prievartą lemia: socialiniai veiksniai, švietimo stoka, psichologinės (prigimtinės-asmenybinės) priežastys.
3. Nagrinėjant vaikų seksualinės prievartos veiksnius ne mažiau yra svarbūs prievartaujančio asmens psichikos būklė, jam būdingos individualios savybės, asmenybiniai bruožai, socialinė aplinka ir kiti faktoriai, įtakojantys prievartautojo asmenybės formavimąsi.
4. Mokslininkų yra išskiriami rizikos veiksniai, didinantys pavojų vaikui tapti seksualinės prievartos auka: veiksniai, susiję su vaiku; veiksniai susiję su šeima; veiksniai susiję su individualiomis vaiko savybėmis.
5. Įvertinus statistinius duomenis, Lietuvoje vaikai dažniausiai (84%) seksualinę prievartą patiria iš jiems pažįstamų asmenų. Taip pat, dažniausiai patiriama seksualinė prievarta, pagal statistinius duomenis yra žemo socioekonominio sluoksnio šeimose (54%).
6. Viena iš pagrindinių užkardymo problemų yra represyvių įstatymų priėmimas, nesigilinant į egzistuojančias ir realius vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemų sprendimus.
7. Viena iš užkardymo problemos efektyvinimo būdų yra tarpžinybinių institucijų bendradarbiavimo užtikrinimas, kuris padėtų užtikrinti efektyvią pagalbą vaikui, patyrusiam seksualinę prievartą.
8. Tėvų ir vaikų bei ugdymo įstaigų atstovų švietimas apie egzistuojančią vaikų seksualinės prievartos problemą užtikrintų užkardymo problemos išsprendimą, nes tiek vaikai, tiek tėvai, tiek mokytojai arba auklėtojai būtų informuoti apie nusikalstamos veikos požymius, galimybę atpažinti nusikalstamą veiką bei imtis priemonių, siekiant užkirsti kelią sunkesniems padariniams.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014;
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18-147;
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais iki 2003 m. rugsėjo 1 d.), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 22-553;
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2000 Nr. 89-2741;
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1996 m. Nr. 33-807;
7. Vaiko teisių konvencija, *Valstybės žinios*, 1989, Nr. 60-1501;
8. RTFSR baudžiamasis kodeksas, su pakeitimais, 1941 m.;
9. Tarybinė baudžiamoji teisė. Ypatingoji dalis. Vilnius, Mintis, 1974, p. 123.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo doktrina:

1. 2003 m. birželio 10 d. Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Specialioji literatūra:

1. ANDRIULIS V.; MAKSIMAITIS M.; PAKALNIŠKIS V. ir kt. *Lietuvos teisės istorija*, Vilnius: Justitia, 2002;
2. PAVILONIS V.; NOCIUS J.; PRAPIESTIS J., et. al. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis.* – Vilnius, 1998, p. 346;
3. BIELIŪNAS E.; ČEPAS A.; IGNOTAS M. ir kt. *Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras*, Vilnius, 1989 m.;
4. DAPŠYS A.; SAKALAUSKAS G. *Smurtą patyrusių vaikų rehabilitacijos teisiniai aspektai*, Teisės institutas, 2005 m..
5. JUSTICKIS V. *Kriminologija I dalis*. Vilnius, 2001. p. 109-110.
6. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis* (99-212 straipsniai). Vilnius, 2009 m.;
7. NOCIUS, Juozas. *Nusikaltimai žmogui*, Vilnius, 1998.

8. DAŠKEVIČIUS K.; MARCINKEVIČIENĖ J.; JONELIŪKŠTIENĖ V.; ŽUKAUSKAS G. „Teismo psichiatrijos – psichologijos ekspertizių, atliktų kaltinamiesiems, padariusiems seksualinius nusikaltimus prieš vaikus ir paauglius, analizė (1994-2010 m.), Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos, žurnalas „Sveikatos mokslai“, 2012 m.
9. FEDOSIUK O., *Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos*, Jurisprudencija, 2007 m., Nr. 8(98), p. 54-61;
10. FEDOSIUK O., *Prekyba žmonėmis baudžiamajoje teisėje ir teismų praktikoje*, Teisė, 2005 m., Nr. 54, p. 70-84.
11. GRIGUTYTĖ N.; KARMAZA E.; KEMERIENĖ S. *Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija*. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams. Socialinė apsauga ir darbo ministerija, 2004 m.
12. KAIRIENĖ B.; KUČINOVA N. *Prekyba vaikais: pagalba aukai ir prevencijos priemonės*, Socialinis darbas, Vilnius, 2008 m., Nr. 7(1).
13. KAVOLIS M.; BELECKINAS S. *Baudžiamasis statusas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais*. Kaunas, 1934 m.
14. KILIKEVIČIENĖ V.; VILTRAKYTĖ I. *Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje*, žurnalas „Visuomenės sveikata“, 2012 m.;
15. KILIKEVIČIENĖ V., *Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje*, 2011 m.;
16. 2005 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 153 straipsnio bei kodekso papildymo 151¹ straipsniu įstatymo projekto“;
17. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, Teisės departamento 2009 m. birželio 17 d. išvada Nr. XIP-752 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 153 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto“;
18. 2013 metų rugpjūčio 28 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 792 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 153 straipsnių pakeitimo ir 95 straipsnio papildymo įstatymo projekto Nr. XIIP-400“
19. Š. MONTESKJĖ. *Apie įstatymų dvasią* („Gerą įstatymų leidėją labiausiai domina ne bausmės už padarytus nusikaltimus, bet kelio nusikaltimams užkirtimas“).

20. Č. BEKARIJA *Apie nusikaltimus ir bausmes* („Kovoti su nusikalstamumu reikia ne vien tik kriminalinėmis bausmėmis“);
21. PAKARKKLIS P., *Senasis prūsų teisyne*, Čikaga: Čikagos Lietuvių lieteratūros draugija, 1960,
22. PAKŠTAITIS Laurynas. *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos*, Jurisprudencija, 2007 m. 8(98); p. 13-19.
23. STANKEVIČIUS V. *Baudžiamoji teisė*. Paskaitos. – Kaunas: Lietuvos universiteto Teisių fakultetas, 1925;
24. Teisės instituto mokslinis tyrimas „Trumpalaikės ir ilgalaikės reabilitacijos paslaugų teikimo programų smurtą patyrusiems nepilnamečiams bei nepilnamečiams smurtautojams koncepcija“, 2005 m.
25. BROWNMILLER S. *Against our will: man, woman, rape*. Fawcett Columbine. – New York: Ballantine Publishing Group, 1993, p. 18;
26. FINKELHOR D. *Current Information on the Scope and Nature of Child Sexual Abuse*. The Future of Children, 1994 m.;
27. KUNZ C. L. *Towards dispassionate, effective control of sexual offenders // The American university law review*. Vol. 47:453. 1997-1998.
28. TEMKIN J. *Rape and legal process*. Second ed. – Oxford: Oxford University press, 2000.

Elektroniniai dokumentai:

1. BAGDONIENĖ M.; P. SKRUIBIS, Jaunimo psichologinės paramos centras, 2003 m., [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. balandžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jppc.netgroup.lt/?p=119&lng=lt>;
2. Smurtą patyrusių vaikų ir smurto prieš vaikus atvejų statistika [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. balandžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://vaikoteises.lt/media/file/Statisitika/smurtas2015.pdf>
3. Žmogaus teisių stebėjimo institutas “Teisinė vaiko apsauga nuo smurto: situacijos vertinimas 2011-05-20“, [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Teisin%C4%97%20vaiko%20apsauga%20nuo%20smurto%20Ivertinimas%202011%2005%2031.pdf>;

4. FREEMAN M. The end of the century of the child, [interaktyvus, žiūrėta 2015 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://clp.oxfordjournals.org/content/53/1/505.full.pdf+html>> .
5. Community Based Sex Offender Treatment Programs // John Howard Society of Alberta. [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. gruodžio 15 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.johnhoward.ab.ca/pub/pdf/C18.pdf>>;
6. Sexual Offences Act 2003, [interaktyvus, žiūrėta 2015 m. gruodžio 15 d.], prieiga per internet: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>>;
7. Sex Offender Groupwork Programme // National Probation Service for England and Wales. [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.probation.homeoffice.gov.uk/.../SexOffenderSentencerLeaflet1revised.pdf>.

SANTRAUKA

Šiame darbe analizuojama vaikų seksualinės prievartos istorinės ištakos, taip pat teisinio reglamentavimo raida tiek užsienio šalyse (labiau koncentruotasi ties bendruoju seksualinės prievartos reglamentavimo pripažinimu bei įtvirtinimu), tiek Lietuvoje. Be to, atliktų tyrimų duomenimis, sociologijos mokslininkų atliktų tyrimų duomenimis, įvertinti vaikų seksualinę prievartą lemiantys veiksniai bei analizės būdu įvertinti statistiniai duomenys, rodantys vaikų seksualinės prievartos paplitimo mastą.

Įvertinus tiek įstatymo leidėjo, tiek mokslininkų pasiūlymus dėl vaikų seksualinės prievartos užkardymo, nustatyta, kad šiai dienai, įstatymų leidėjas pagrįdė vadovaujasi represyvių baudžiamojo įstatymo normų įtvirtinimu. Įvertinus tiek Seimo kanceliarijos Teisės departamento vertinimus, tiek kitų mokslininkų nuomonę ties šia įstatymų leidėjo pozicija, darytina pagrįsta išvada, jog įstatymų griežtinimas nėra tinkamiausia priemonė išspręsti vaikų seksualinės prievartos užkardymo problemą. Atsižvelgiant į sociologijos bei kriminologijos mokslininkų poziciją, pažymėtina, kad iki šiol nėra pilnai realizuojamos prevencinės priemonės, susijusios su vaikų seksualinės prievartos užkardymu. Projektai, susiję su visuomenės informavimu yra nepakankamai finansuojami, kad būtų tinkamai realizuoti, siekiant apsaugoti vaikus.

SUMMARY

This work analyses the historical background of child sexual abuse as well as the development of its legal regulation both in foreign countries (with greater focus on the general recognition and establishment of sexual abuse regulation) and in Lithuania. In addition, statistical data showing the extent of child sexual abuse are evaluated according to the data of sociological studies and evaluation and analysis of factors determining child sexual abuse.

On the basis of the evaluation of both the legislator and researchers' proposals for the prevention of child sexual abuse, it was established that today the legislator is mostly guided by the enforcement of repressive provisions of criminal law. On the basis of the assessments given by both the Legal Department of the Office of the Seimas and opinions of other researchers on this position of the legislator, it should be concluded that the stiffening of laws is not the most appropriate measure to resolve the problem of the prevention of child sexual abuse. Taking into account the position of sociologists and criminologists, it should be noted that preventive measures related to the prevention of child sexual abuse have not been fully implemented until now. Projects related to informing the public are funded not as sufficiently as to be implemented properly in order to protect children.